

Міністерство освіти і науки України
 Національний технічний університет
 «Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут державного управління
 Кафедра державного управління і місцевого самоврядування

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра

студента Лісничого Олександра Сергійовича

академічної групи 281м-21з-4 ІДУ

спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

на тему: «Удосконалення системи соціального захисту населення на місцевому рівні»

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтинговою	інституційною	
кваліфікаційної роботи				
розділів:				

Рецензент:				
-------------------	--	--	--	--

Нормоконтролер:	Вишнеvsька О.В.			
------------------------	-----------------	--	--	--

Дніпро
2022

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка кваліфікаційної роботи магістра на тему
«Удосконалення системи соціального захисту населення на місцевому рівні»

94 стор., 18 рис, 6 табл., 73 джерела.

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА, СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ, СОЦІАЛЬНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ВИДАТКИ БЮДЖЕТУ, СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ,
СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері соціального захисту населення.

Предмет дослідження – напрями удосконалення системи соціального захисту населення на місцевому рівні.

Мета дослідження – визначення теоретичних та практичних засад системи соціального захисту населення та обґрунтування напрямів її розвитку та удосконалення.

У першому розділі розкрито теоретичні основи соціального захисту населення, визначені основні поняття та розкрито теоретичні засади фінансового забезпечення системи соціального захисту. Другий розділ присвячено аналізу системи соціального захисту в Україні та Дніпропетровському регіоні, окреслені проблеми соціального захисту населення. У третьому розділі визначені напрями удосконалення системи соціального захисту, визначені шляхи вирішення проблем соціального захисту.

Сфера практичного застосування результатів роботи – органи публічного управління соціальним захистом населення в Україні.

ABSTRACT

Explanatory note of the master's degree qualification thesis on the topic «Improvement of the system of social protection of the population at the local level».

94 pages, 6 figures, 18 tables, 73 sources.

SOCIAL POLICY, SOCIAL PROTECTION, SOCIAL SECURITY, BUDGET EXPENDITURES, SOCIAL STANDARDS, SOCIAL ASSISTANCE.

Object of research – public relations in the sphere of social protection of the population.

Subject of research – directions for improving the system of social protection of the population at the local level.

The purpose of research – determination of the theoretical and practical foundations of the system of social protection of the population and substantiation of directions for its development and improvement.

In the first chapter, the theoretical foundations of social protection of the population are disclosed, the main concepts are defined, and the theoretical foundations of the financial support of the social protection system are disclosed. The second chapter is devoted to the analysis of the social protection system in Ukraine and the Dnipropetrovsk region, and outlines the problems of social protection of the population. In the third section, directions for improving the social protection system are defined, and ways to solve social protection problems are defined.

Scope of practical application – bodies of public management of social protection of the population in Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1.	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ	8
1.1. Стан наукового розроблення проблематики удосконалення системи соціального захисту населення.....	8
1.2. Сутність основних понять та визначень соціального захисту населення	10
1.3. Система соціального захисту населення та її складові	20
РОЗДІЛ 2.	
ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ ТА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ РЕГІОНІ	31
2.1. Аналіз сучасного стану системи соціального захисту в Україні	31
2.2. Аналіз сучасного стану соціального захисту населення в Дніпропетровському регіоні	47
2.3. Актуальні проблеми соціального захисту населення України в умовах воєнного стану.....	53
РОЗДІЛ 3.	
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ	58
3.1. Зарубіжний досвід забезпечення функціонування системи соціального захисту населення	58
3.2. Шляхи вирішення проблем соціального захисту в Україні	68
3.3. Напрями модернізації системи соціального захисту населення України	79
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	95

ВСТУП

Соціальне забезпечення є одним із ключових елементів економічного розвитку будь-якої країни світу. Саме тому при формуванні державної політики особливу увагу зосереджують саме на рівні та структурі соціального забезпечення. Адже, згідно зі ст.1 Конституції України, Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Це, перш за все, означає наявність державного пріоритету щодо забезпечення соціальних та економічних прав громадян. Соціальний захист – це система суспільно-економічних заходів, спрямованих на матеріальне забезпечення населення від соціальних ризиків (хвороба, інвалідність, старість, втрата годувальника, безробіття, нещасний випадок на виробництві тощо). Проте, функціонування системи соціального захисту в Україні є не завжди ефективним, і, як наслідок, не у повній мірі сприяє покращенню рівня життя населення.

Система соціального захисту базується на наданні широкого спектру соціальних послуг для забезпечення поліпшення якості і рівня життя населення. Диспропорції між попитом і пропозицією на ринку праці, низький рівень оплати праці, незадовільні умови роботи і відпочинку працюючих, відсутність системи обов'язкового медичного страхування, проблеми в системі пенсійного забезпечення, недовірливість програм соціальної підтримки молодих сімей зумовлюють виникнення системних проблем у системі соціального захисту населення України та потребують розроблення дієвих заходів щодо їх вирішення.

В наукових дослідженнях проблематики соціального захисту та соціального забезпечення приділено значну увагу формуванню інституційного удосконалення соціального захисту та організаційним аспектам реалізації процедур соціального захисту. Значна кількість різного трактування понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення», відсутність системного нормативно-правового регулювання політики соціального захисту в країні, постійні зміни в порядку нарахування соціальних платежів призводить до

дестабілізації соціальної безпеки населення та відсутності мотивацій щодо повноти сплати соціальних внесків і платежів.

Тому питання щодо удосконалення соціального захисту є актуальними і потребують наукового обґрунтування.

Теоретико-практичному обґрунтуванню проблем та дослідженню перспектив розвитку системи соціального захисту населення присвячено праці провідних учених, зокрема Н. А. Балтачєєвої [2], Н. П. Борецької [5], А. Л. Клименко [19], В. В. Лаврухіна [23], М. І. Мальованого [27], Ю. О. Махортова [29], К. В. Павлюка [41], М. М. Руженський [55; 56]. та багатьох інших. Переважну кількість наукових праць присвячено обґрунтуванню напрямів модернізації та стратегій розвитку системи соціального захисту населення, що спрямовані на трансформацію діяльності інститутів обов'язкового соціального страхування, збільшення джерел фінансування такої системи за рахунок залучення приватних коштів, удосконалення моніторингу і системи управління соціальними ризиками, приведення якості соціальних послуг до міжнародних стандартів тощо. Однак в сучасних умовах дане питання не втрачає своєї актуальності.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері соціального захисту населення.

Предмет дослідження – напрями удосконалення системи соціального захисту населення на місцевому рівні.

Мета дослідження – визначення теоретичних та практичних засад системи соціального захисту населення та обґрунтування напрямів її розвитку та удосконалення.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання:

- узагальнити стан наукового розроблення проблематики удосконалення системи соціального захисту населення;
- розкрити сутність основних понять та визначень соціального захисту населення;

- визначити сутність системи соціального захисту населення та її складових;
- проаналізувати сучасний стан системи соціального захисту в Україні;
- провести аналіз сучасного стану соціального захисту населення в Дніпропетровському регіоні;
- систематизувати актуальні проблеми соціального захисту населення України в умовах воєнного стану;
- узагальнити зарубіжний досвід забезпечення функціонування системи соціального захисту населення;
- розробити шляхи вирішення проблем соціального захисту в Україні;
- сформулювати напрями модернізації системи соціального захисту населення України.

У ході дослідження використано такі методи: аналізу і синтезу – під час вивчення основних законодавчо-нормативних актів щодо регулювання системи соціального захисту населення в Україні; індукції і дедукції – для формулювання обґрунтованих висновків на основі результатів дослідження; логічний – під час вибору механізмів, інструментів, підходів, які впливають на результативність зазначеної системи; статистичний – для проведення аналізу показників соціального захисту населення у вітчизняній та зарубіжній практиці; наукового обґрунтування – під час розроблення рекомендацій стосовно вдосконалення механізму державного регулювання системи соціального захисту населення з метою підвищення ефективності її функціонування.

Отримані в магістерській роботі практичні результати можуть бути використані в діяльності органів публічного управління під час управління в системі соціального захисту населення.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

1.1. Стан наукового розроблення проблематики удосконалення системи соціального захисту населення

Сучасна система соціального захисту, яка діє у світі, почала формуватися у XIX ст. із розвитком промислового виробництва та створенням великих підприємств із залученням найманої праці. У XX ст. системи соціального забезпечення були запроваджені майже в усіх державах світу та законодавчо закріплені. Офіційним документом, який визначив термін «соціальне забезпечення», є Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, ухвалений Генеральною асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р., згідно з яким, «держави, які беруть участь у цьому Пакті, визначають право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування».

Протягом останніх десятиліть було проведено чимало досліджень щодо соціальної політики сучасних держав, у тому числі проблеми соціального захисту населення. Незважаючи на це, питання організації соціального забезпечення залишається дискусійним як із теоретико-методичного, так і з практичного погляду.

Серед численних робіт зарубіжних авторів, присвячених проблематиці формування соціальної держави, соціальної політики, соціального забезпечення тощо, найбільшу цінність, на наш погляд, становлять праці Х. Віленські, Г. Еспінг-Андерсена, І. Клейсена, М. Хілла, А. Хейденхаймера, Х. Хекло, які стали фундаментальною основою теперішніх досліджень та дозволили закласти кілька концептуальних блоків сучасної організації соціального забезпечення різних країн.

Дослідження Дж. Місра, Танг Нах Нг, А. Хікса складають науковий базис з огляду на політичні фактори формування соціальної держави. Здобутки

Д. Істона, Х. Лінца, М. Догана, С. Ліпсета забезпечили формування методологічних основ оцінки впливу соціально-економічного розвитку на політичну систему держави.

В Україні вирішенням питань соціального забезпечення населення займається не одна науково-дослідна установа НАНУ. Так, зокрема, в Інституті демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи науковцями Л. Головко, О. Дяконенко, В. Жаховською, Т. Заяць, В. Звонар, Т. Кравцовою, Г. Краєвською, Е. Лібановою, Е. Макаровою, Т. Нечитайло, О. Петуховою, І. Терон та іншими проведено цілу низку досліджень, у результаті яких розкрито методологічні та методичні засади дослідження процесів розвитку поселень в умовах адміністративно-територіальної реформи (децентралізації).

О. Васильєвим, Ю. Когатько, Ю. Клименко, С. Поляковою, А. Реут, В. Шишкіним наведено результати суб'єктивної оцінки ступеня впливу соціальної допомоги на рівень добробуту домогосподарств; рівня задоволеності якістю відповідної державної програми соціальної допомоги; розподілу за основними причинами незадоволеності; наведено оцінку ступеня адресної соціальної допомоги, її відповідності реальним потребам населення.

У дослідженнях Е. Бойченко, Н. Васильчук, І. Заблудської, І. Попової, О. Тхора та інших (Інститут економіко-правових досліджень ім. В.К. Мамутова НАНУ) в межах проведення сегментації регіональних ринків праці окреслено ключові тенденції у соціальному забезпеченні, запропоновано тріаду регулювання проблемних сегментів, на основі якої побудовано модель організаційного забезпечення з виділенням блоків коригування вихідних даних.

Незважаючи на значний доробок сучасної науки, завжди існує необхідність у відстеженні змін, що відбуваються у суспільстві та економіці, оскільки соціально-економічна система функціонує під впливом постійної дії факторів, які змінюються, трансформуються, породжуючи тим самим нові виклики, останні у свою чергу потребують принципово нових підходів до вирішення традиційних проблем.

У дослідженнях Л. Черенко зазначається, що система соціального захисту в країнах пострадянського простору була спрямована на надання допомоги та послуг людям похилого віку, інвалідам і сім'ям із дітьми. Ця система була побудована за принципом «страхування без внесків». Фінансові ресурси формувалися з допомогою платежів підприємств та коштів державного бюджету.

Аналіз наукового доробку Л. Черенко, С. Полякової, В. Шишкіна, В. Заяць, Ю. Когатько, О. Васильєва, А. Реута, Ю. Клименко дозволив встановити, що після проголошення незалежності в Україні почала запроваджуватися система соціального страхування на засадах обов'язкових страхових внесків. Завдяки чому відбулося відокремлення державних соціальних фондів від державного бюджету, що суттєво покращило соціальний захист та сприяло підвищенню ролі роботодавців і працівників.

І. Смирнова, О. Лихошва, Н. Рак, Л. Горієва соціальний захист визначають на основі таких складових: соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальна допомога.

Дослідивши існуючі наукові підходи щодо законодавчого регламентування прав соціального забезпечення населення О. Гузенко та Т. Хайлова зробили висновок, що одним із напрямків, який на цей час потребує поглибленого дослідження, це принципи права соціального забезпечення, адже відсутність таких принципів робить неоднозначним дотримання законодавства в сфері соціального забезпечення.

1.2. Сутність основних понять та визначень соціального захисту населення

Основними правами людини, які визначено та закріплено у міжнародних нормативних документах, є соціальний захист та право на соціальне забезпечення. Варто відзначити, що соціальний захист відіграє важливу роль у покращенні умов життя, скороченні бідності, сприянні інклюзивному

зростанню та підтримці соціально-економічної стійкості. Але недостатній рівень соціального захисту в різних країнах світу свідчить про те, що громадяни не користуються своїми правами на соціальний захист.

Відповідно до інформації Міжнародної асоціації соціального забезпечення встановлено, що близько 50 відсотків населення світу мають доступ до тієї чи іншої форми соціального забезпечення, тоді як лише 20 відсотків мають достатнє охоплення соціальним забезпеченням [22].

У статті 46 Конституції України зазначено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [21].

Будучи учасником ряду міжнародних договорів, Україна має зобов'язання щодо встановлення законодавчих гарантій та запровадження необхідних механізмів для реалізації основних соціальних прав своїх громадян, а саме:

1) право на соціальне забезпечення та на здійснення необхідних для підтримання гідності і вільного розвитку особи прав у економічній, соціальній і культурній сферах;

2) право на достатній життєвий рівень;

3) право на соціальне забезпечення, що поширюються на випадки безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості та інших випадків втрати засобів для існування через незалежні від особи обставини;

4) право на користування послугами спеціальних служб;

5) право осіб з інвалідністю на самостійну, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства;

6) право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист;

7) право дітей та підлітків на соціальний, правовий та економічний захист;

8) право осіб похилого віку на соціальний захист;

9) право на захист від бідності та соціального відчуження [8].

Оснoву реалізації державної соціальної політики складає система законів і нормативно-правових актів, дотримання яких є обов'язковим для кожного громадянина, а також ратифікованих Україною міжнародних норм (конвенції, хартії, кодекси тощо). Вона спрямована на задоволення потреб населення задля підтримання відповідного життєвого рівня; гарантоване забезпечення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати; створення фондів соціального страхування; захист населення від зростання цін; впровадження механізмів субвенцій; подолання бідності, скорочення безробіття тощо. Отже, соціальна політика впливає на забезпечення динамічного розвитку національного господарства держави, створюючи можливості для ефективного функціонування системи соціального захисту населення.

Соціальна політика входить у сферу державного управління. Вона є суспільно-історичним явищем, адже виникає разом державою, спрямована на узгодження спільної діяльності людей та зміцнення загальнодержавних інтересів і є важелем регулювання соціальних структур та соціальних інститутів [14].

Відповідно до чинного законодавства України основними засадами внутрішньої політики в соціальній сфері є:

- забезпечення гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян на основі впровадження європейських стандартів соціального захисту, підвищення якості соціальних послуг;
- надання громадянам упродовж усього життя соціальних гарантій на основі вдосконалення системи соціальних стандартів і пільг;
- досягнення ефективного демографічного розвитку;
- поліпшення соціального захисту дітей, утвердження духовно й фізично здорової, матеріально забезпеченої та соціально благополучної сім'ї;
- сприяння молоді в реалізації творчих можливостей та ініціатив, залучення її до активної участі в соціальному, економічному та гуманітарному розвитку держави, насамперед малозабезпечених, із обмеженими фізичними

можливостями представників молоді, працівників бюджетної сфери; формування потужного державного замовлення на будівництво соціального житла, відродження доступного іпотечного кредитування;

- трансформація державної політики у сфері зайнятості та ринку праці, зокрема, через розвиток партнерства між роботодавцями і найманими працівниками, власниками підприємств, установ, організацій та професійними спілками;

- подолання бідності й зменшення соціального розшарування, зокрема, шляхом сприяння самозайнятості населення, розвитку малого та середнього бізнесу, недопущення виникнення заборгованості із заробітної плати на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності;

- забезпечення державних гарантій щодо реалізації соціальних прав працівників підприємств, установ, організацій усіх форм власності, забезпечення молоді першим робочим місцем;

- забезпечення захисту прав громадян України, які працюють за кордоном, та сприяння їх поверненню в Україну;

- поетапне погашення зобов'язань держави за знеціненими заощадженнями громадян;

- удосконалення системи пенсійного забезпечення, створення умов для гідного життя людей похилого віку, стимулювання розвитку недержавної системи пенсійного страхування [29].

В умовах розбудови української державності та розвитку ринкових відносин потребують гарантій соціального захисту усі прошарки населення України особливо пільгові категорії громадян. Виникає потреба в ефективному соціальному захисті, викликаному погіршенням добробуту громадян в умовах економічних і соціальних реформ, коли значна їх кількість поставлена на межу виживання. Поглиблюється соціальне та майнове розшарування, що призводить до несправедливого вирішення питань щодо задоволення основних соціальних потреб населення. Продовжують залишатись низькими рівень та якість життя. З кожним роком збільшується кількість пенсіонерів за віком, безпритульних і

нужденних, що вимагає від держави забезпечення соціальних гарантій та організації ефективної соціальної підтримки цих верств [14].

Оскільки, сучасна держава є виразником соціальних та економічних інтересів всього населення, тому функціонування й розвиток системи соціального захисту населення спрямовані на вирішення соціальних проблем людини.

У практичному аспекті соціальний захист населення проявляється у тому, що забезпечуються матеріальний добробут та економічна самостійність. Досягнення соціального добробуту є можливим за умови зайнятості людини продуктивною працею, відповідної оплати цієї праці, наявності інститутів, які забезпечують захист прав і свобод людини.

У міжнародних актах соціальний захист розглядається як форма реалізації соціальної політики у вигляді соціальної захищеності, під якою розуміється система гарантій і зобов'язань держави для забезпечення людині права на гідне життя [3].

Передумовою теоретичного забезпечення соціального захисту населення є чітке визначення цього поняття. Тільки його науковий підхід, обґрунтування разом з практикою дадуть змогу сформуванню системи соціального захисту населення.

У літературі можна знайти різновекторні визначення поняття соціального захисту населення. Дослідження наукової літератури з проблем соціального захисту населення свідчить про те, що його визначення ґрунтується на фундаментальних змістовних характеристиках.

Поняття «соціальний захист населення» віддзеркалює матеріальний рівень певних категорій населення, які потребують підтримки держави.

Макарова О розглядає соціальний захист населення як систему законодавчо закріплених економічних, соціальних, правових гарантій і заходів (сутність організаційно-правових форм та видів) щодо захисту населення від соціальних ризиків [26].

Соціальний захист населення є дієвим тоді, коли забезпечуються матеріальний добробут, економічна самостійність, самореалізація й певний соціальний статус індивіда, його фізичне й духовне благополуччя та душевний комфорт, і це стосується не тільки соціально незахищених верств, але й працездатного населення [16].

Соціальний захист – це система соціально-економічних відносин, за яких держава дає можливість людині задовольнити фізіологічні, соціальні й духовні потреби в обсязі, необхідному для підтримки нормального рівня життя, або комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення належного рівня життя людини.

Поширеною є думка, що виникнення терміну і поняття «соціальний захист» пов'язане із прийняттям закону США про соціальний захист (Social Security Act) у 1935 році. Проте існують й інші думки щодо виникнення цього поняття [4].

Розглядаючи сутність соціального забезпечення в Україні, слід відзначити широкий спектр різних авторських підходів до його трактування. Існуючі розбіжності в тлумаченні поняття соціального захисту, нечіткість у визначенні його мотивів, інструментів та суб'єктів здійснення цього захисту знижують ефективність державної соціальної політики, звужують об'єктну базу та розмивають рамки і межі надання адресної підтримки соціально незахищеним верствам населення.

В. Лукашикевич зазначив, що у вітчизняних наукових працях до 60-х років термін «соціальний захист» не використовувався, натомість офіційним було застосування терміну «соціальне забезпечення» [24].

Нині дослідженню проблем соціального захисту та соціального забезпечення присвячено праці науковців різних галузей наук та спеціальностей, проте найбільшу питому вагу приділено в юридичній та економічній сферах.

М. Даніліна стверджує, що соціальний захист – це система заходів правового, соціально-економічного та організаційного характеру, що

гарантується і реалізовується державою для забезпечення гідного життя, тобто матеріальної забезпеченості на рівні стандартів сучасного розвитку суспільства і вільного розвитку людини [8]. О. Новікова соціальний захист обґрунтовує як процес соціальної безпеки населення [34].

До соціальної безпеки Суханова А.В. відносить: стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво-важливих соціальних інтересів особи й суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз; захищеність життєво-важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам; стан суспільства, за якого забезпечується нормальне відтворення суспільства як демографічної популяції, як нації, як народу; стан життєдіяльності людини та суспільства, що характеризується сформованою, сталою соціальною системою забезпечення соціальних умов діяльності особистості, її соціальної захищеності, стійкості до впливу чинників, які підвищують соціальний ризик [69].

З макроекономічної точки зору соціальне забезпечення – це система управління соціальними ризиками з метою компенсації шкоди, зниження або запобігання їх дії на процес розширеного відтворення населення. Як соціально-економічна категорія соціальне забезпечення є відносинами щодо перерозподілу національного доходу з метою забезпечення встановлених соціальних стандартів життя для кожної людини в умовах дії соціальних ризиків.

Державний соціальний захист у його широкому значенні розуміється як державна політика і цілеспрямовані дії, а також відповідна ресурсна база, передусім – кошти держави і суспільства. Саме вони забезпечують особі, соціальній групі, суспільній верстві, населенню країни загалом комплексне, усебічне розв'язання різних проблем, зумовлених соціальними ризиками, котрі можуть призвести (чи вже призвели) до повної або часткової втрати зазначеними суб'єктами можливості реалізації конституційних прав, гарантій,

свобод і законних інтересів, економічної самостійності, реалізації принципів соціальної справедливості, а також суспільного добробуту [9].

У вузькому розумінні державний соціальний захист є комплексом заходів та відповідних конкретних механізмів, що використовує держава з метою акумуляції необхідних ресурсів і запровадження ефективних механізмів підтримки реальних доходів та суспільно допустимого рівня споживання соціально вразливих груп і верств населення, передусім непрацевдатних, непрацюючих, а в окремих (особливих, ризикових) ситуаціях – й інших економічно вразливих верств [71].

Отже, соціальний захист включає певні послуги щодо спеціального та додаткового соціального захисту, які передбачають різні види допомоги у стаціонарних установах, грошову допомогу, соціальні пільги і інші послуги, що надаються місцевим самоврядуванням.

Таким чином, не доцільно використовувати поняття «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» як синоніми, оскільки «соціальний захист» є більш ширшим поняттям і може включати в себе «соціальне забезпечення».

Соціальний захист в Україні має такі основні цілі:

- забезпечення рівня життя непрацевдатного населення не нижче прожиткового мінімуму встановленого державою;
- протидія соціальному напруженню в суспільстві, що може бути зумовлене майновою, етнічною, релігійною чи іншою нерівністю.

Основними функціями соціального захисту в Україні є такі:

- реабілітаційна, покликана пом'якшувати наслідки бідності та інших негативних соціальних явищ;
- превентивна, яка полягає в запобіганні виникненню негативних соціальних явищ.

Соціальний захист в Україні має такі складові частини:

- Соціальне страхування – захист громадян від соціальних ризиків, що впливають на їх працевдатність: хвороба, каліцтво, старість, та інші випадки, передбачені законом;

- Соціальна допомога – різні види соціальних виплат, дотацій, пільг, субсидій, що надаються особам, які потребують соціального захисту;
- Соціальна справедливість (соціальна солідарність) – компенсація впливу непередбачуваних негативних явищ, таких як техногенні катастрофи чи природні стихійні лиха [71].

Аналіз різноманітних підходів і поглядів дослідників на структуру державної системи соціального захисту населення дозволяє зробити висновок про те, що її основними структурними елементами є:

- соціальні гарантії. Основними соціальними гарантіями є: мінімальний розмір заробітної плати; мінімальний розмір пенсії за віком; неоподатковуваний мінімум доходів громадян; розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат;
- соціальні стандарти. Базовим соціальним стандартом є прожитковий мінімум. Визначено також стандарти у сфері: доходів населення, житлово-комунального обслуговування, побутового обслуговування, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я; освіти;
- соціальне страхування: пенсійне; медичне; на випадок безробіття; від нещасного випадку на виробництві й професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності; у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, зумовленими похованням;
- соціальна допомога: малозабезпеченим сім'ям; сім'ям з дітьми; дітям-сиротам; матерям-героїням; інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам; субсидії та компенсації; на догляд; на поховання; постраждалим внаслідок аварії на ЧАЕС; постраждалим учасникам Революції Гідності та учасників АТО; особам, котрі не мають права на пенсію;
- соціальні послуги: догляд вдома, денний догляд; підтримане проживання; соціальна адаптація; соціальна інтеграція та реінтеграція; надання притулку; екстрене (кризове) втручання; консультування; соціальний супровід; представництво інтересів; посередництво (медіація); соціальна профілактика; натуральна допомога; фізичний супровід осіб з інвалідністю; переклад

жестовою мовою; догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних; супровід під час інклюзивного навчання; інформування [71].

Відповідно до Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», державні соціальні гарантії – це встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму [46].

Основні державні соціальні гарантії встановлюються законами з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень.

Державні соціальні гарантії є обов'язковими для всіх державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності.

Органи місцевого самоврядування при розробці та реалізації місцевих соціально-економічних програм можуть передбачати додаткові соціальні гарантії за рахунок коштів місцевих бюджетів [4].

Отже, соціальний захист в Україні реалізується через матеріальне забезпечення економічно активного населення (шляхом соціального страхування); пенсійне забезпечення; соціальну допомогу найбільш вразливим категоріям; матеріальну допомогу сім'ям з дітьми; компенсації, індексації та пільги населенню; соціальне обслуговування тощо.

Таким чином, соціальний захист здійснюється за допомогою соціального забезпечення та соціальної допомоги. Фінансове забезпечення соціального захисту громадян має багатоканальну структуру, яка складається з коштів державного та місцевих бюджетів, державних та недержавних соціальних фондів, суб'єктів господарювання різних форм власності та добродійних (благодійних) фондів і здійснюється шляхом перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту на основі соціальної солідарності, що передбачає взаємну допомогу всіх учасників системи соціального захисту. Така

взаємодопомога реалізується у вигляді перерозподілу коштів між різними соціально-економічними та соціально-демографічними групами населення.

1.3. Система соціального захисту населення та її складові

Відзначимо, що на теперішній час держава через систему органів державної влади та органів місцевого самоврядування оптимально намагається забезпечити механізм реалізації права громадян на соціальний захист. І в цьому аспекті слід вказати, що соціальний захист населення – одна із тих сфер суспільного буття, невід’ємними властивостями якої є системність та об’ємність, а також значна змістовна ускладненість. Так, до сфери соціального захисту населення як об’єкта публічного адміністрування належить впорядкування суспільних відносин щодо соціального забезпечення, соціального страхування та соціальної підтримки (допомоги). При цьому, кожен із вказаних напрямів публічного адміністрування має складну внутрішню структуру, що відображається на специфіці системи суб’єктів публічної адміністрації та інструментах, які ними застосовуються. У той же час, вбачається, ефективну державну соціальну політику має бути побудовано таким чином, щоб концентрувати зусилля органів державної влади на розв’язанні протиріч та усуненні невідповідностей між фактичними потребами населення в соціальному захисті і соціальних послугах та реальними можливостями держави в задоволенні конституційних соціальних прав громадян.

Як вказує Баранник Л. Б., система соціального захисту населення виконує реабілітаційну, запобіжну, стимулюючу, інвестиційну, перерозподільну функції, передбачає захист від втрат, пов’язаних з непрацездатністю, нещасним випадком, безробіттям та заходи, яких спрямовано на їх запобігання. Важливим є вирівнювання соціальної забезпеченості громадян, задоволення попиту всіх категорій населення на соціальні послуги, стимулювання до участі в суспільно корисній праці, попередження настання соціальних ризиків, встановлення

соціальних гарантій на рівні держави, адміністративно-територіальної одиниці, підприємства з визначенням відповідних функцій та відповідальності, що сприятиме утвердженню соціальної справедливості та соціальної стабільності в Україні [3].

Павлова Л. О., систематизує та розвиває понятійно-категоріальний апарат системи соціального захисту населення, розглядає основні структурні елементи системи соціального захисту населення України, розкриває тенденції в еволюції наукових поглядів економічних шкіл щодо ролі соціального захисту, особливості й причини низької ефективності системи соціального захисту в командно-адміністративній економіці, а також інституційно-правовий механізм соціального захисту населення, надає комплекс рекомендацій, яких спрямовано на вдосконалення державного регулювання соціального захисту населення в Україні, теоретично узагальнює світові моделі соціального захисту та надає на їхній основі пропозиції з використання найефективніших механізмів у системі соціального захисту населення України. При цьому, автор пропонує під системою соціального захисту населення розуміти взаємозв'язок двох складників: 1) держави як інституту забезпечення соціального захисту всього населення; 2) держави та бізнесу як інститутів забезпечення соціального захисту працюючого населення [41].

Система соціального захисту та соціального забезпечення є соціально-економічною організаційною структурою зі складними взаємними зв'язками й залежностями її елементів. Крім того, соціальний захист як система має свою специфіку, пов'язану з традиціями в цій сфері, що склалися, та виявом певної інерційності в процесі суспільних перетворень перш за все через довгострокову негнучкість соціальних структур.

Оскільки об'єктами та суб'єктами соціальної політики виступають з однієї сторони державні інститути, а з іншої – населення країни, то доцільно розглядати комплексну систему соціального захисту як державний інститут опіки найменш захищеного прошарку населення (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Система соціального захисту населення [71]

Відповідно до інституційної парадигми «соціальний захист населення – відносини між суспільством та соціально вразливими верствами соціуму з приводу отримання ними економічних благ (соціальні виплати, допомоги, компенсації, пільги, податкові знижки та кредити) для забезпечення існуючих у країні соціальних стандартів через діяльність відповідних інститутів (соціальні гарантії, соціальні стандарти, соціальні нормативи, державні та громадські організації, фонди і установи, а також корпорації і міжнародні інституції)» [9].

Соціальний захист включає соціальне забезпечення, а також охоплює гарантії охорони здоров'я, праці, природного середовища, мінімальної оплати праці, забезпечення нормального рівня життєдіяльності людини. Основним гарантом економічного забезпечення соціально придатного рівня життя вразливим і малозабезпеченим рівням населення виступає держава, яка розробляє і реалізує заходи соціального захисту; здійснює регулювання

діяльності органів соціального захисту населення шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів; забезпечує мінімальний рівень соціальних гарантій і розробляє стратегічні і тактичні напрями соціальної політики; організовує роботу та здійснює контроль над діяльністю небюджетних державних фондів соціального страхування та виконанням ними вимог законодавства. Поряд із державними органами, стейкхолдерами, на рівні яких реалізуються заходи і програми соціального захисту населення України, виступають також органи місцевої влади і самоврядування, які забезпечують організацію надання якісних соціальних послуг на рівні територіальних громад, а також соціально відповідальні бізнес-структури.

Структура та складові елементи механізму державного регулювання системи соціального захисту України наведено на рис. 1.2.

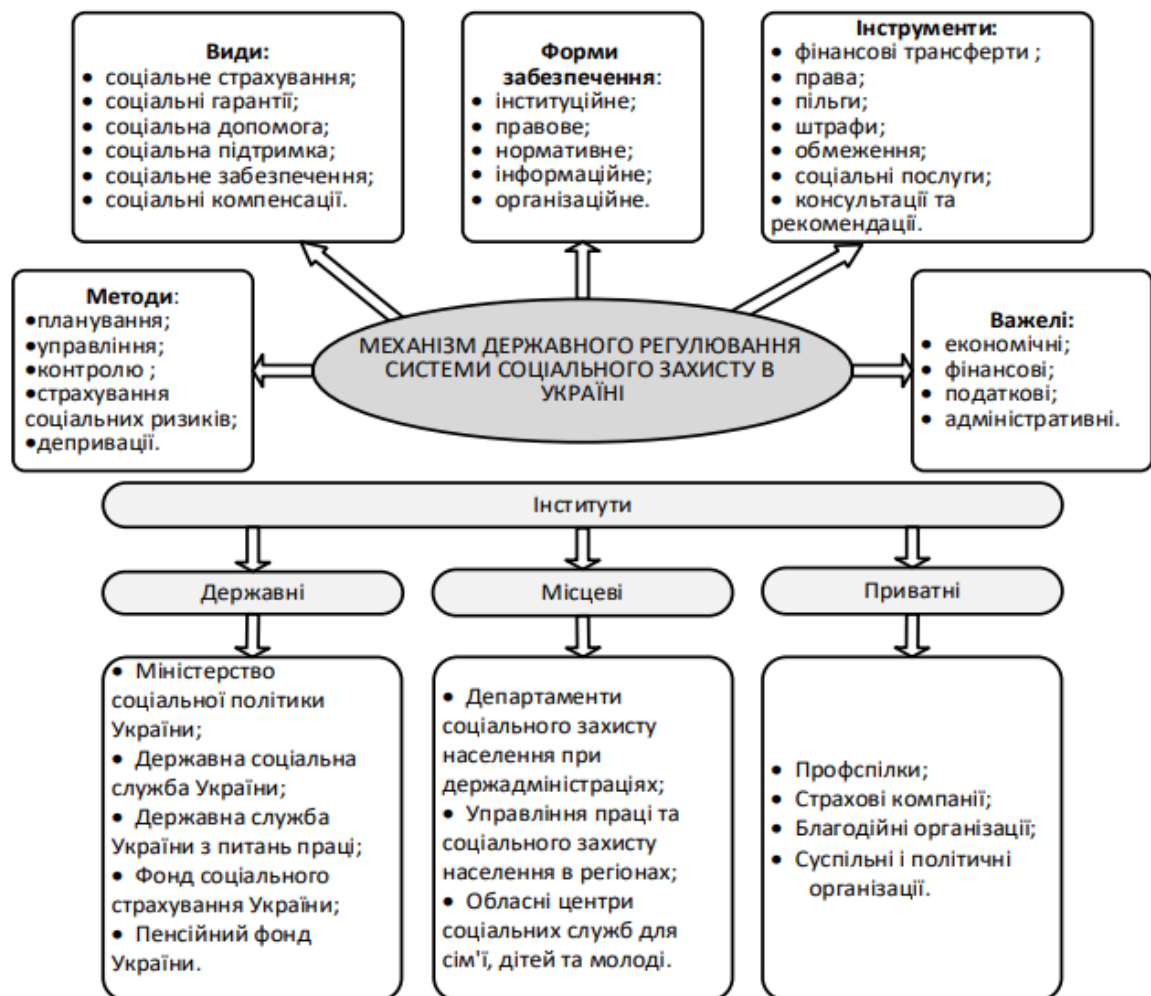

Рис. 1.2. Механізм державного регулювання системи соціального захисту України [71]

Основними джерелами фінансового забезпечення соціального захисту населення є кошти державного й місцевих бюджетів та кошти фондів державного соціального страхування. Характерною ознакою чинної моделі соціальної політики України є загальна тенденція збільшення частки бюджетних видатків на соціально-культурні заходи у видатках зведеного бюджету. В більшості країн з розвинутою економікою обсяг соціальних видатків перебуває в межах 60% загального розміру витрат бюджету країни [9].

Через складну ієрархію інститутів соціального захисту населення дуже важко прослідити за джерелами фінансування соціальних статей витрат як на державному, так і на місцевих (територіальних) рівнях. Згідно статистичних показників соціальна сфера в Україні є недофінансованою через відсутність належного бюджетного фінансування. В країнах Європи захищеними статтями видатків держбюджетів є видатки соціального характеру. Найбільш питому вагу в європейських бюджетах займають видатки на соціальні потреби. Уряду України необхідно встановити державні мінімальні стандарти, які повинні зафіксувати межу показників якості та обсягу надання соціальних послуг населенню нижче якої вони не повинні опускатися. Світовій практиці також непритаманні стратегії відміни або скорочення конкретних соціальних програм у випадку їхніх державних недофінансувань, що досить часто реалізуються в Україні. Оскільки соціальний сектор включає в себе політику щодо рівня зайнятості, безробіття, а також охорони здоров'я, освіти і науки, то соціальні програми повинні бути не тільки захищені урядом країни, але й переглядатися та збільшуватися за умов зростання бюджетних доходів [2].

Основними причинами недофінансування соціальної сфери являються не тільки нестача державних фінансів та дефіцити місцевих бюджетів, але й тому що не розробляються нові нетрадиційні для економіки країни – недержавні кошти, такі як створення соціальних фондів та залучення приватного бізнесу. Фінансове забезпечення соціальної сфери розглядається як комплексна підсистема фінансово-кредитного механізму, методу покриття витрат, методу

фінансового впливу на соціально-економічні процеси та сукупність грошових фондів (рис. 1.3.).

Рис. 1.3. Система фінансового забезпечення соціальної сфери [4]

Під фінансовим забезпеченням соціальної сфери розуміють цілісну систему організації фінансових відносин, які включають відповідні форми, методи та інструменти їх реалізації, в процесі мобілізації та розподілу фінансових ресурсів з метою створення умов для ефективного функціонування соціальної сфери в Україні на основі вирішення відповідних завдань, зумовлених соціальними функціями держави [4]. З рисунку 1.3 видно, що система фінансування соціальної сфери складається з бюджетних та позабюджетних коштів. Позабюджетне фінансування здійснюється за рахунок самофінансування, мобілізація коштів з інших джерел фінансування та кредитування. В Україні найменш поширеною практикою є формування інших джерел для фінансування соціальної сфери, які включають спонсорські кошти, фінансування з державних цільових фондів, а також надходження від громадських та благодійних фондів.

З'ясовано, що процес фінансового забезпечення можливо умовно поділити на два етапи: а) формування фінансових ресурсів; б) використання фінансових ресурсів. Для кожного з етапів характерний певний набір елементів (рис. 1.4.).

Рис. 1.4. Процес фінансового забезпечення соціального захисту [54]

Значний інтерес для нашого дослідження становить думка І. П. Денісової, яка вважає, що «найбільш вагомим джерелом фінансових ресурсів, які спрямовуються на фінансове забезпечення соціального захисту в Україні, як і в більшості країн світу, є державні централізовані фонди, що включають у себе державний та місцеві бюджети».

На думку В. Б. Тропіної, «такий стан речей зумовлено як соціальною природою держави, так і обсягами фінансових ресурсів, які акумулюються в її скарбниці. Зважаючи на значні обсяги фінансових ресурсів, які зосереджені в державному та місцевих бюджетах в Україні, повністю або частково фінансуються за їхній рахунок програми усіх трьох форм соціального захисту: соціального забезпечення, соціального страхування та соціальної допомоги.

Також важливою особливістю фінансового забезпечення соціального захисту за рахунок державних коштів є те, що значна кількість програм соціального захисту фінансується за рахунок коштів місцевих бюджетів».

Зважаючи на сучасний процес децентралізації як передачу значних бюджетів та повноважень від державних органів, недофінансованість програм соціального спрямування спричинена хронічною нестачею фінансових ресурсів у відповідних органах місцевого самоврядування.

Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» визначено основні засади фінансового забезпечення надання державних соціальних гарантій.

Надання державних соціальних гарантій здійснюється за рахунок бюджетів усіх рівнів коштів підприємств, установ і організацій та соціальних фондів на засадах адресності та цільового використання.

Державні соціальні гарантії та державні соціальні стандарти і нормативи є основою для розрахунку видатків на соціальні цілі та формування на їх основі бюджетів усіх рівнів та соціальних фондів, міжбюджетних відносин, розробки загальнодержавних і місцевих програм економічного і соціального розвитку.

Відповідно до Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», державні соціальні стандарти – встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій [46].

На основі соціальних стандартів визначаються розміри основних соціальних гарантій: мінімальних розмірів заробітної плати та пенсії за віком, інших видів соціальних виплат і допомоги.

Формування державних соціальних стандартів і нормативів здійснюється за такими принципами:

- забезпечення визначених Конституцією України соціальних прав та державних соціальних гарантій достатнього життєвого рівня для кожного;

- законодавчого встановлення найважливіших державних соціальних стандартів і нормативів;
- диференційованого за соціально-демографічними ознаками підходу до визначення нормативів;
- наукової обґрунтованості норм споживання та забезпечення;
- соціального партнерства;
- гласності та громадського контролю при їх визначенні та застосуванні;
- урахування вимог норм міжнародних договорів України у сфері соціального захисту та трудових відносин [71].

Відповідно до Закону України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що охоплює: матеріальне забезпечення громадян у випадку хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості й інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються внаслідок сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законодавством [38].

Страховиками є цільові страхові фонди з: пенсійного страхування; страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, медичного страхування; страхування на випадок безробіття.

Соціальна допомога – це система заходів, спрямованих на повернення особи до активного життя та праці, відновлення соціального статусу і формування в особи якостей, установок щодо пристосування до умов нормальної життєдіяльності шляхом правового і матеріального захисту її існування, підготовки до самообслуговування з формуванням здатності до пересування і спілкування, повсякденних життєвих потреб тощо [71].

Таким чином, соціальний захист включає в себе інститути та інституції, які оточують людину впродовж її життя: традиції, історичний досвід, норми поведінки, державні установи, муніципальні і приватні організації тощо. Сформоване і прогресуюче інституціональне середовище створює такі умови, за яких стають можливими інвестиції у фізичне, психологічне, соціальне здоров'я людини, її природний капітал, рівень її освіти. Таким чином, інституціональне середовище, якщо є попит на певні види послуг, здатне забезпечити їх реалізацію. При цьому рівень та якість цих послуг тісно залежить від рівня розвитку суспільства та економічної системи.

У разі соціального захисту спостерігаються спрямовані інвестиції як із боку індивіда і сім'ї, так і з боку суспільства. Соціальні інститути є вузлами перетину взаємодій людей у процесі формування коштів соціальних фондів, отримання різноманітних видів соціальних допомог та послуг, організації благодійних організацій тощо. Цілком можливо стверджувати, що чим ширший буде спектр відносин, тим краще та ефективніше буде здійснюватися обмін матеріальними та нематеріальними благами між суб'єктами інституціонального середовища соціального захисту. Мобільність інституціонального середовища соціального захисту, його гнучкість і здатність реагувати на зміни у суспільстві та економіці дасть можливість не лише не стримувати еволюцію економіки і суспільства загалом, а й стимулювати цей розвиток і спрямовувати його, створюючи сприятливі умови для розвитку людини [71].

Соціальне забезпечення розглядається як система державних заходів щодо надання матеріальної допомоги з метою компенсації, зниження або запобігання негативного впливу соціальних ризиків на осіб, які через незалежні від них життєві обставини не мають достатніх засобів до існування. Це форма вираження політики держави, спрямованої на матеріальне забезпечення окремих категорій громадян (за рахунок частини державного та місцевих бюджетів, фондів соціального страхування, позабюджетних фондів [5]. Тоді як соціальний захист є практичною діяльністю, яка полягає у реалізації основних напрямів соціальної політики завдяки комплексу організаційно-правових і

соціально-економічних заходів. Мельник К.Ю. визначає соціальний захист як обов'язок суспільства, який реалізує держава, щодо утримання конкретної категорії громадян в особливих випадках та особливими засобами за рахунок суспільства завдяки мережі державних органів, органам місцевого самоврядування, громадським організаціям [8].

Узагальнюючи наявні дефініції та використовуючи інституціонально-системний підхід, ми підтримуємо авторське визначення поняття «соціальний захист» М. І. Мальованого, де соціальний захист – це система соціальних інститутів і інституцій, яка характеризується сукупністю функцій, принципів, соціальних норм, організацій і впливає на становлення стійких форм соціальної поведінки та дій людей. Її значення полягає в тому, щоб за допомогою нормативно-правових, економічних, соціально-психологічних, організаційно-технічних засобів, з одного боку, створити сприятливі соціально- економічні умови для всебічного розвитку людини як соціального, культурного та економічного індивіду, а з іншого боку, гнучко реагувати на зміни в соціально-економічній системі, запобігаючи виникненню різного роду соціальних ризиків або мінімізуючи їх наслідки для людини [27].

З огляду на фахову літературу, основна мета соціального захисту – це створення та забезпечення сприятливих соціально-економічних умов для всебічного розвитку людини як соціального, культурного та економічного індивіду. Як зазначає вчений, для цього слід досягнути певних цілей, які ставляться перед соціальним захистом, таких як: боротьба з бідністю; підвищення добробуту населення; попередження та мінімізація дії наслідків соціальних ризиків; зменшення соціальної нерівності; сприяння соціальному та економічному розвитку; стимулювання розвитку соціального партнерства; боротьба з демографічною кризою; поліпшення фізичного та духовного здоров'я людини тощо.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ ТА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ РЕГІОНІ

2.1. Аналіз сучасного стану системи соціального захисту в Україні

У кожній країні світу, виходячи зі стану її соціально-економічного розвитку, розробляється такий стандарт, як мінімальний рівень соціального захисту, що складається з набору визначених країною базових державних гарантій, які повинні забезпечувати доступ до основних життєво важливих соціальних послуг і гарантувати мінімальний дохід. Одним із показників, за яким можливо оцінити ступінь соціальної відповідальності держави, є відношення державних витрат на соціальний захист населення, у відсотках до ВВП (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1

Динаміка витрат на соціальних захист населення України, % до ВВП

Показник	Роки						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Витрати на соціальний захист населення	8,7	8,9	10,8	9,6	8,7	8,1	8,3

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом зумовлює необхідність приведення законодавства у сфері соціального захисту населення до європейських вимог і стандартів, а також порівняння рівня державних витрат на соціальний захист. За даними Євростату, 2016 р. витрати на соціальний захист населення в країнах ЄС становили в середньому 28,2 % від ВВП. Найбільший обсяг витрат мали такі країни ЄС, як Франція – 34,3 %, Фінляндія – 32 %, Данія – 31,6 % від ВВП. Найнижчий рівень зазначених витрат спостерігався у Латвії – 15,2 %, Литві – 15,4 % та Румунії – 14,6 % від ВВП [7]. Порівнюючи рівень державних витрат на соціальний захист населення України і країн ЄС у відсотках до ВВП, спостерігається значний розрив, що

свідчить про існування системних проблем у сфері соціального захисту населення та механізми її державного регулювання.

Отже одним з основних показників соціально-економічного стану країни є частка видатків у ВВП країни. Саме рівень соціального забезпечення та захисту в країні залежить від розміру фінансування.

Фінансування соціального захисту та забезпечення здійснюється за рахунок коштів загального та місцевого бюджету, але під впливом різних факторів ця частка може змінюватися та напряму впливати на рівень соціального захисту громадян країни.

На рис. 2.1 схематично показано динаміку частки видатків на соціальний захист у структурі ВВП України.

Рис. 2.1. Динаміка частки видатків зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення у ВВП [1]

Для порівняння рівня соціального захисту громадян України з іншими країнами доцільно проаналізувати динаміку та частку витрат на соціальний захист країн ЄС та України у ВВП (табл. 2.2)

Таблиця 2.2

**ВВП і витрати на соціальний захист країн ЄС та України
у 2010 – 2019 рр. [71]**

Країна	Витрати на соціальний захист у % до ВВП									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Україна	9,3	7,8	8,6	9,5	8,7	8,9	10,8	9,6	8,7	8,1
Болгарія	16,6	16,0	16,1	17,0	17,9	17,2	16,9	16,5	16,4	16,1

Продовження табл. 2.2.

Країна	Витрати на соціальний захист у % до ВВП									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Німеччина	28,7	27,5	27,6	28,0	27,8	28,1	28,4	28,4	28,5	29,1
Естонія	17,2	15,3	14,7	14,6	14,6	15,8	16,2	15,7	16,1	16,1
Франція	31,0	30,9	31,5	31,9	32,1	31,9	32,0	31,7	31,5	31,4
Польща	19,2	18,3	18,5	19,2	19,0	19,0	20,3	19,6	19,2	21,0
Угорщина	21,8	21,2	21,0	20,5	19,5	18,7	18,5	17,9	17,1	16,3

Отже, якщо порівнювати показник витрат на соціальний захист у складі ВВП країни, то в Україні цей показник один з найнижчих, а в деяких випадках менший майже у 4 рази. Хоча ставки нарахування платежів є порівняно з іншими країнами достатньо високі.

Аналізуючи ставки нарахування платежів (табл. 2.3) та частку ВВП, що спрямовується на соціальний захист населення, слід відзначити те, що підвищення рівня витрат на соціальний захист можливий лише за рахунок зростання економічних показників розвитку країни.

Таблиця 2.3

Основні ставки нарахування платежів на соціальний захист населення

Разом, %	% страхових внесків		Разом, %
	Роботодавці	Працівники	
Україна	22	-	22
Болгарія	11,02	8,78	19,8
Німеччина	9,3	9,3	18,6
Естонія	16	-	16
Франція	8,55	6,9	15,45
Польща	9,76	9,76	19,52
Угорщина	19,5	10	29,5

Обсяг видатків зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення населення протягом 2016 – 2020 рр. зростав (від 258,3 млрд. грн. у 2016 році до 346,7 млрд. грн. у 2020 році) (рис. 2.2).

Проте, частка видатків зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення населення у загальних видатках зведеного бюджету протягом 2016 – 2020 рр. зменшувалась (із 30,9 % у 2016 році, до 21,7 % у 2020 році).

Рис. 2.2. Динаміка видатків Зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення населення протягом 2016 – 2020 рр. [71]

Також протягом 2016 – 2020 рр. зменшилась частка видатків зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення населення у ВВП (з 0,8 % у 2016 році до 8,3 % у 2020 році).

Слід зазначити, що протягом досліджуваного періоду відбувалось зростання обсягу ВВП (з 2383,2 млрд. грн. у 2016 році до 4194,1 млрд. грн. у 2020 році), проте якщо у 2016 році ВВП зріс порівняно з попереднім роком на 20,4 %, у 2017 році – на 25,2 %, у 2018 році – на 19,3 %, у 2019 році – на 11,7 %, то у 2020 році – зростання ВВП відбулось лише на 5,5% [1].

Динаміка видатків Зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення (за функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджету) протягом 2016 – 2020 рр. наведена на рис. 2.3.

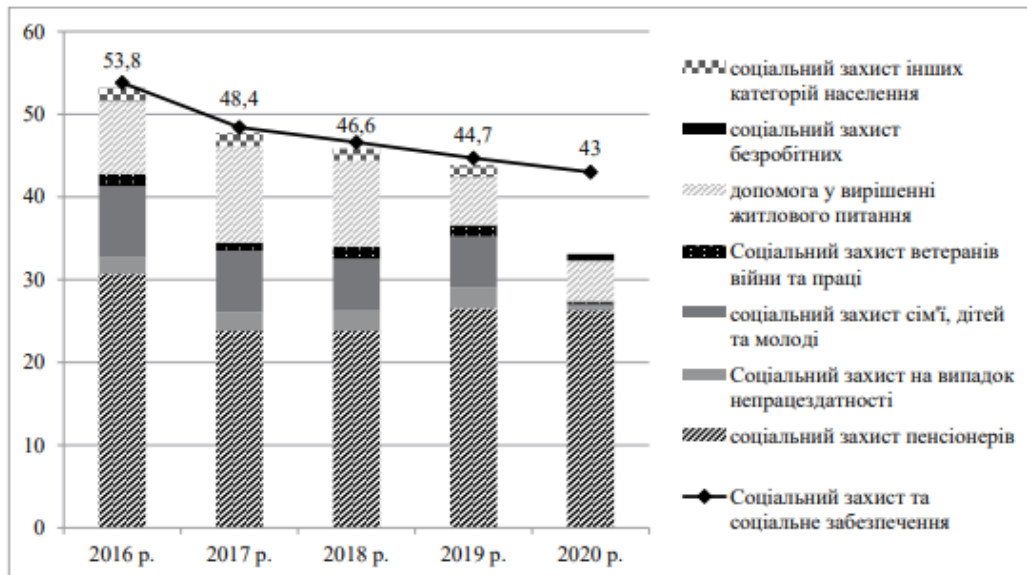

Рис.2.3. Динаміка частки видатків Зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення (за функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджету) протягом 2016 – 2020 рр., % [7]

Отже, згідно з офіційними статистичними даними, соціальний захист та соціальне забезпечення протягом останніх десяти років становлять найбільшу питому вагу у структурі видатків зведеного бюджету України та мають позитивну динаміку (рис. 2.4.).

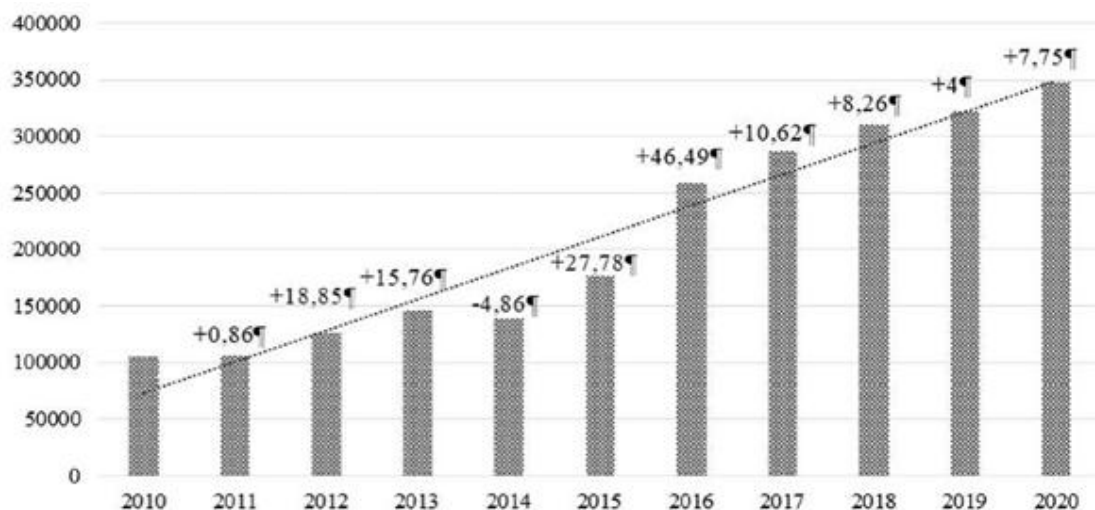

Рис. 2.4. Темпи зростання державних витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення населення за період 2010 – 2020 рр., млн грн. [16]

Наведена на рис. 2.4. динаміка свідчить про переважно зростаючий тренд державних витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення населення за десятирічний період. Однак у 2014 році спостерігається негативний тренд (-4,86). Така тенденція пов'язана не скільки зі скороченням державних витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення населення, скільки зі збільшенням навантаження на бюджет та додаткові соціальні виплати у зв'язку з подіями, пов'язаними з Російською агресією на Сході України.

Так, загальний обсяг фінансування за цією видатковою статтею значно перевищує видатки на охорону здоров'я, освіту та економічну діяльність, причому з кожним роком спостерігається збільшення соціального забезпечення (пенсії, допомоги, стипендії) в середньому на 13,6 % (рис. 2.5.).

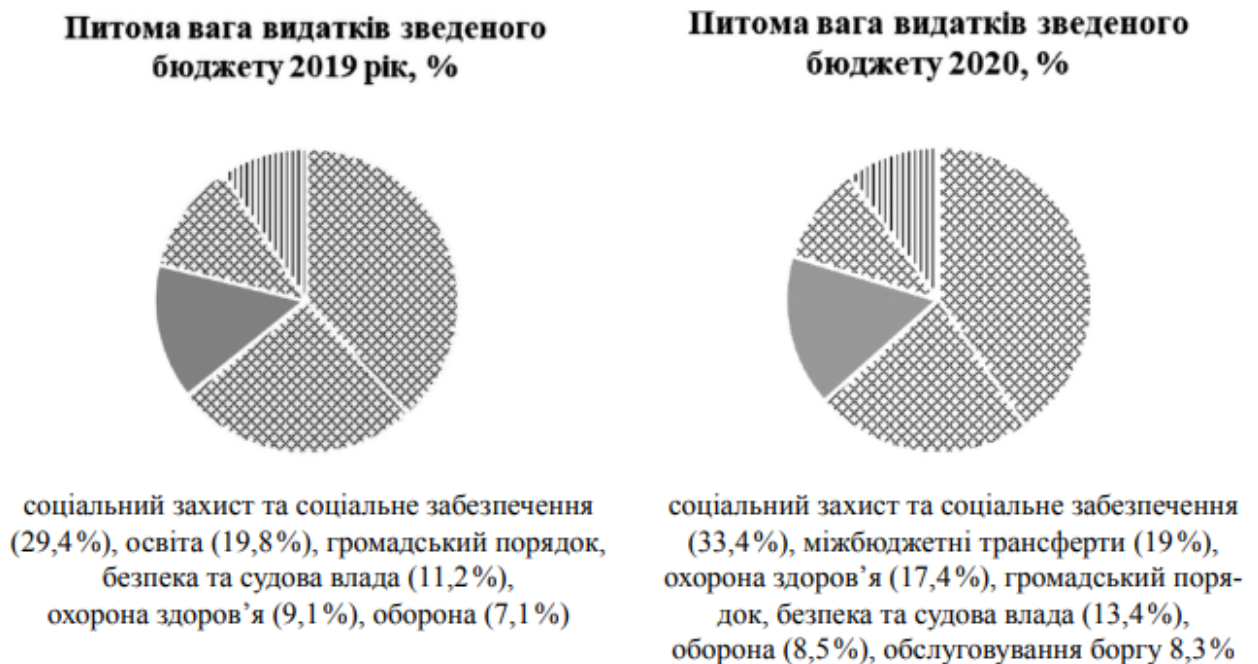

Рис. 2.5. Питома вага соціального захисту та соціального забезпечення у структурі видатків зведеного бюджету України, % [20]

Міністерство соціальної політики з метою організації соціальної підтримки внутрішньо переміщеним сім'ям (особам) у жовтні 2014 року Урядом було прийнято постанову № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на

проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг», згідно з якою на період 2014 – 2019 рр. Міністерством соціальної політики додатково було закладено видатки в обсязі 16,1 млрд грн, у тому числі у 2019 році – 3042,6 млн гривень [71].

Крім того, протягом аналізованого періоду встановлено уповільнення темпів зростання соціального забезпечення населення України. Так, за період 2018 – 2020 рр. середнє значення приросту соціального забезпечення становило 6,67 %, тоді як протягом 2015 – 2017 рр. воно дорівнювало 26,28 %, тобто відбулося уповільнення на 76,4 %. Таке уповільнення напряду пов'язане із зміною структур видатків соціального забезпечення за 2018-2020 рр. (рис. 3).

Згідно з офіційними даними Державної казначейської служби України у 2020 році скоротилися видатки на освіту порівняно із 2019 роком. Зокрема, за функціональною класифікацією статей видатків за цей же період встановлено скорочення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення за зведеним бюджетом на 51,1 млрд грн. (5,4 %), і навпаки, зростання на 48,3 млрд грн., що дорівнює 59,5 % за державним бюджетом.

Зростання видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2020 році проти 2019 року зумовлено насамперед зміною механізму надання у 2020 році пільг та житлових субсидій. Так, якщо у 2019 році видатки здійснювалися за рахунок субвенцій із державного бюджету місцевим бюджетам, то у 2020 році ці повноваження було передано Міністерству соціальної політики, що посприяло зниженню міжбюджетних трансфертів [71].

Варто відзначити, що соціальні виплати та послуги, що фінансуються з державного бюджету, включають такі види державних соціальних програм, як: соціальна допомога (допомога сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам); пільги (ветеранам війни, ветеранам праці, які постраждали від Чорнобильської катастрофи, для окремих професій); житлові субсидії (на оплату житлово-комунальних послуг та газу) та соціальні послуги (переважно для одиноких інвалідів).

Так, наприклад у 2019 році субвенція на виплату допомог сім'ям із дітьми, малозабезпеченим сім'ям та дітям інвалідам та субвенція на виплату допомог дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, були включені до складу бюджетної програми за КПКВК кодом 2501030 «Виплата деяких видів допомог, компенсацій, грошового забезпечення та оплата послуг окремим категоріям населення».

Крім того, встановлено, що зниження видатків зведеного бюджету за функцією «Соціальний захист та соціальне забезпечення» зумовлене аномально «теплою зимою». Цей факт привів до суттєвої економії коштів за бюджетною програмою КПКВК з кодом 2501230 «Виплата пільг і житлових субсидій громадянам на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу у грошовій формі». Так, наприклад, у 2019 році за субвенцією на надання пільг та житлових субсидій населенню на оплату житлово-комунальних послуг було використано 12,6 млрд грн, а у 2020 році з 13,1 млрд грн. запланованих коштів фактично використали лише 8,6 млрд грн, що майже вдвічі менше планового показника [71].

Крім того, аналіз структури видатків зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення дозволив зробити висновок, що починаючи з 2000 року найбільшу частину видатків становили витрати на соціальний захист пенсіонерів (більше ніж 50 %).

Проте на тлі зменшення частки видатків Зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення спостерігаємо також і зменшення частки видатків на соціальний захист пенсіонерів (з 17,7 % у 2016 році, до 13,3 % у 2020 році) попри зростання суми цих видатків з 147,6 млрд. грн. у 2016 році, до 212,3 млрд. грн. у 2020 році. Видатки на соціальний захист пенсіонерів у 2020 році зросли на 11 % порівняно з 2019 роком, і на 43,8 % порівняно з 2016 роком [71].

Такий тренд пояснюється збільшенням кількості людей пенсійного віку (старінням населення) і низьким пенсійним віком, який до початку пенсійної реформи 2011 року становив для жінок 55 років, а для чоловіків – 60, що

зумовило велику кількість людей, старших за працездатний вік, а також наявність значної кількості пільг для пенсіонерів (наприклад, усі пенсіонери мають право на безкоштовний проїзд у громадському міському та приміському транспорті), спричинивши тим самим диспропорцію працюючих та пільговиків. Так, станом на 2010 рік на 88 пенсіонерів припадало 100 осіб працюючих, що сплачували пенсійні внески, у співвідношенні 13,7 млн пенсіонерів до 14,4 млн працюючих громадян.

Зазначений тренд сприяв проведенню пенсійної реформи, в результаті якої було внесено зміни до 22 законодавчих актів, на засадах чого відбулося підвищення пенсійного віку для жінок до 60 років, страхового стажу до 30 років для жінок і до 35 – для чоловіків; зокрема, пенсійний вік чоловіків-держслужбовців підвищено до 62 років. Завдяки цій реформі в Україні встановлено максимальний розмір пенсій на рівні 10 прожиткових мінімумів для осіб, які втратили працездатність; зменшено заробітну плату для нарахування пенсій для держслужбовців з 90 % до 80 %.

Завдяки зазначеній реформі починаючи з 2015 року кількість пенсіонерів, що отримували соціальні виплати, почала скорочуватися (рис. 2.6.).

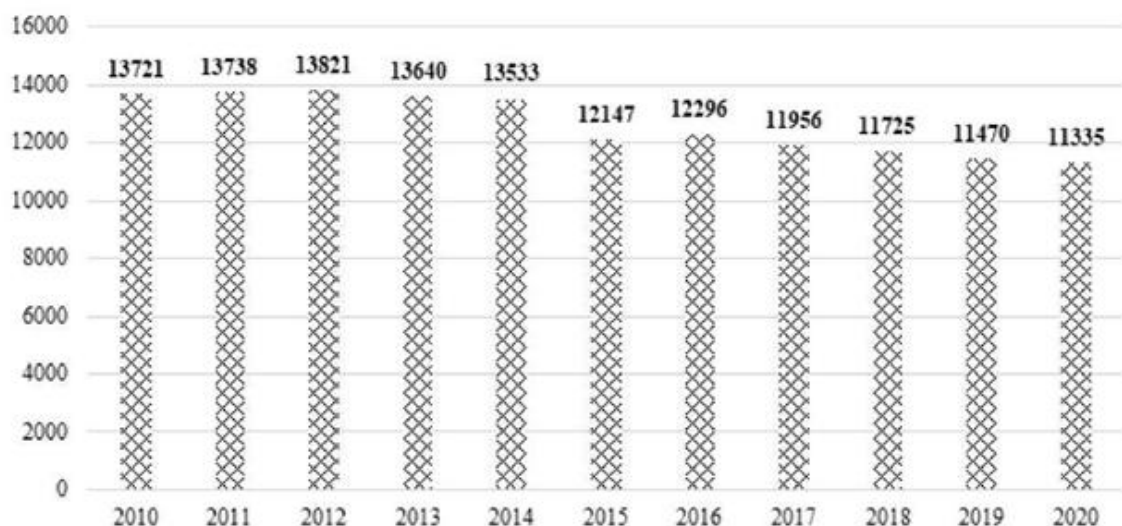

Рис. 2.6.. Динаміка кількості пенсіонерів усіх категорій за період 2010 – 2020 рр., тис. осіб [8]

Незважаючи на чисельне скорочення людей пенсійного віку, пенсійне забезпечення залишається найвагомішою статтею витрат у структурі соціального забезпечення та становить лівову частину видатків зведеного бюджету України.

Середній розмір пенсії по Україні на 01.01.2019 складав 2 645,66 грн, що на 6,7% більше порівняно із показником на 01.01.2018, а станом на 01.01.2021 становив 3 507,51 грн, що на 13,8% більше в порівнянні до аналогічного періоду минулого року. При цьому таке зростання перевищує показник інфляції за цей період більше ніж удвічі (рис. 2.7).

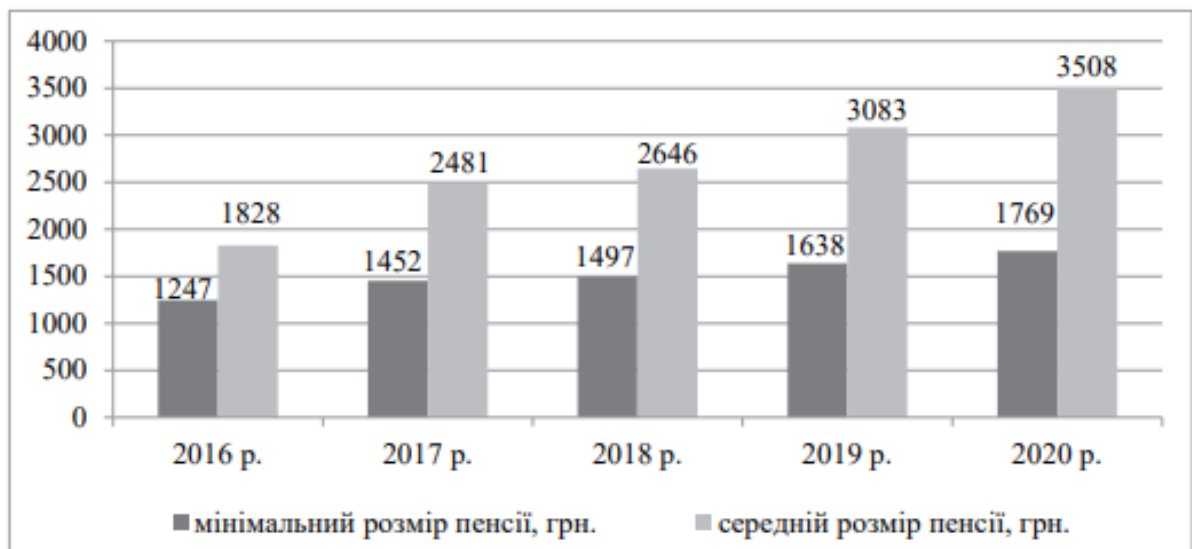

Рис. 2.7. Динаміка рівня пенсійного забезпечення протягом 2016 – 2020 рр. [19]

Чисельність пенсіонерів, які отримують пенсію в розмірі менше ніж 2 000 грн за 2020 рік зменшилася з 4,0 млн осіб до 1,8 млн осіб, або на 53,1% (станом на 01 січня 2021 року). При цьому чисельність пенсіонерів в інших групах в розрізі суми пенсійних виплат зростає (рис. 2.8).

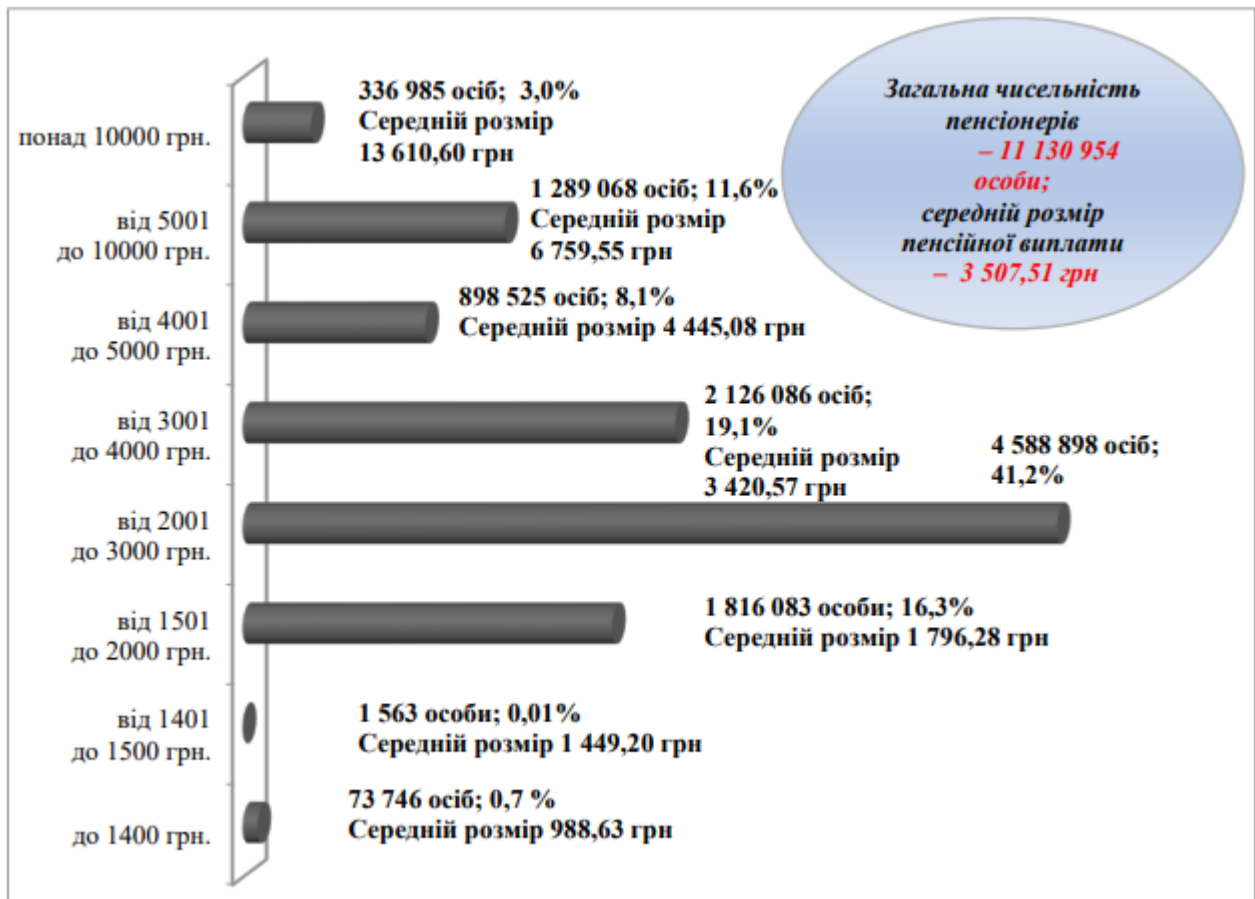

Рис. 2.8. Питома вага пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у загальній їх чисельності станом на 01.01.2021 р. [71]

Аналіз попередніх досліджень різних авторів та офіційної інформації профільних Міністерств і відомств дозволив встановити суттєву диференціацію пенсійного забезпечення по регіонах України (рис. 2.9), яка спостерігається на протязі всього періоду незалежності України. Так, у 2010 році найнижчий рівень середньої призначеної місячної пенсії спостерігався у Волинській, Закарпатській, Тернопільській, Чернівецькій областях (від 100 до 250 грн). Подібна тенденція відзначалася і у 2015 році. Серед регіонів-аутсайдерів за рівнем пенсійного забезпечення знаходилися: Вінницький, Волинський, Закарпатський, Тернопільський, Хмельницький, Чернівецький. Не змінилася ситуація протягом наступних п'яти років (рис. 2.9).

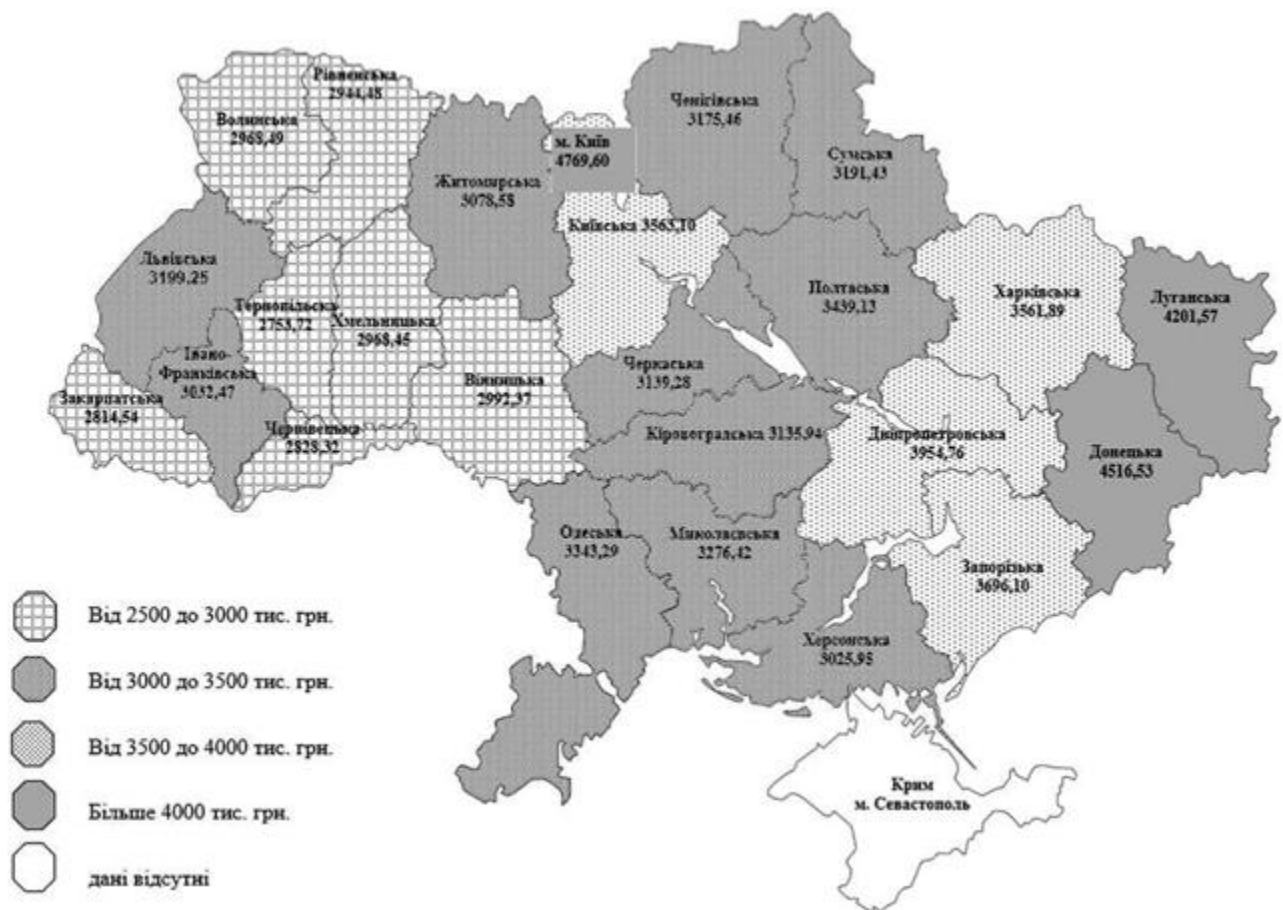

Рис. 2.9. Середній розмір призначеної місячної пенсії за регіонами у 2020 році, тис. грн. [71]

Картографічні дані свідчать про те, що за період 2020 – 2021 рр. найнижчий середній розмір призначеної місячної пенсії (від 2500 до 3000 тис. грн) припав на сім регіонів, серед яких: Вінницький, Волинський, Закарпатський, Тернопільський, Хмельницький, Чернівецький.

Стійка тенденція спостерігається і з найвищими пенсіями, які починаючи з 2010 року припадають на промислові регіони: Луганський, Донецький та м. Київ. У 2021 році тренд не змінився. Згідно з офіційними статистичними даними, найвищий середній рівень пенсій (більше 4000 тис. грн) припадає на Донецьку область (4516,53 тис. грн), Луганську область (4201,57 тис. грн) та м. Київ (4769,60 тис. грн).

Коливання середнього рівня пенсій відбуваються за іншими областями, однак вони також незначні і мають досить стійку тенденцію, яка зберігається за весь аналізований період 2010 – 2020 рр.

Частка видатків на соціальний захист на випадок непрацевдатності у видатках Зведеного бюджету України зменшилась з 1,2 % у 2016 році до 0,3 % у 2020 році. Протягом 2017 – 2019 рр. відбувалось поступове зростання обсягів видатків на соціальний захист на випадок непрацевдатності з 10,3 млрд. грн. у 2016 р. до 18,7 млрд. грн. у 2019 р. (на 24 % у 2017 р., на 25 % у 2018 р. та на 16 % у 2019 р. відповідно, порівняно з попереднім роком), а у 2020 році спостерігається різке зменшення цього показника на 78,4 % з 18,7 млрд. грн. у 2019 р. до 4,0 млрд. грн. у 2020 р. (або на 14,7 млрд. грн.) [8].

Частка видатків на соціальний захист ветеранів війни та праці у видатках Зведеного бюджету України зменшилась з 0,8 % у 2016 році до 0,1 % у 2020 році. Лише у 2018 – 2019 рр. відбувалось зростання обсягів видатків на соціальний захист ветеранів війни та праці порівняно з попередніми роками, а у 2020 році спостерігається різке зменшення цього показника на 77,3 % з 9,9 млрд. грн. у 2019 р. до 2,2 млрд. грн. у 2020 р. (або на 7,7 млрд. грн.).

Частка видатків на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді у видатках Зведеного бюджету України зменшилась з 4,9 % у 2016 році до 0,1 % у 2020 році. Зростання обсягів видатків на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді відбувалось лише у 2017 та 2019 роках (на 8,4 % та на 5,3 % відповідно, порівняно з попереднім роком), а у 2020 році спостерігається різке зменшення цього показника на 95,1 % з 44,1 млрд. грн. у 2019 р. до 2,2 млрд. грн. у 2020 р. (або на 41,9 млрд. грн.) [71].

Частка видатків на соціальний захист безробітних у видатках Зведеного бюджету України зросла з 0,01 % у 2016 році до 0,4 % у 2020 році. Протягом 2017 – 2019 рр. відбувалось зростання цього показника (на 14 % у 2017 р., на 40,4 % у 2018 р., на 24 % у 2019 р.), а у 2020 році спостерігаємо різке зростання обсягу видатків на соціальний захист безробітних у 36 разів. Певною мірою зростання цього показника у 2020 році пов'язане із збільшенням кількості безробітних, спричиненим хворобою COVID-19.

Частка видатків на допомогу у вирішенні житлового питання у видатках Зведеного бюджету України, починаючи з 2018 року, зменшувалась, порівняно

з попереднім періодом (з 5 % у 2016 р. до 2,5 % у 2020 р.). З 2019 р. спостерігаємо також зменшення обсягу видатків на допомогу у вирішенні житлового питання з 69,2 млрд. грн. у 2018 р. до 39,4 млрд. грн. у 2020 р. (або на 43 %)

Частка видатків на соціальний захист інших категорій населення у видатках Зведеного бюджету України протягом 2016 – 2019 рр. коливалась у межах 0,7 %, а у 2020 році спостерігаємо її зростання до 4,6 %. Обсяг цього показника зростав порівняно з попереднім періодом, за винятком 2018 року (з 8,3 млрд. грн. у 2018 р. до 73,5 млрд. грн. у 2020 р.). У 2020 році відбулось різке зростання (у 7,2 рази) цього показника порівняно з 2019 роком [71].

У квітні 2020 року відповідно до статті 37 Закону України від 23.09.1999 № 1105 «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування» та постанови Кабінету Міністрів України від 01.04.2020 № 249 «Про перерахування розміру щомісячних страхових виплат потерпілим від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, та особам, які мають право на страхові виплати у разі смерті потерпілого» Фондом соціального страхування України здійснено перерахування сум щомісячних страхових виплат 205,2 тисячам потерпілих на виробництві та особам, які мають право на виплати в разі втрати годувальника на коефіцієнт 1,11 (рис. 2.10.).

За результатами проведеного перерахунку розмір щомісячних страхових виплат збільшився в середньому на 376,4 грн, а для 89,1 тис. потерпілих з числа шахтарів та членів їхніх сімей – на 514,2 гривні [8].

Законом України від 07.05.2020 № 587 внесено зміни до статті 24 Закону України від № 1105 «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування», якими передбачено, що медичним працівникам, які перебувають у закладах охорони здоров’я, а також на самоізоляції під медичним наглядом у зв’язку з проведенням заходів, спрямованих на запобігання виникненню та поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), а також локалізацію та ліквідацію її спалахів та епідемій, виплачується допомога по тимчасовій

непрацевдатності в розмірі 100% середньої заробітної плати (доходу) незалежно від страхового стажу, іншим застрахованим особам у таких випадках – 50% середньої заробітної плати (доходу) [14].

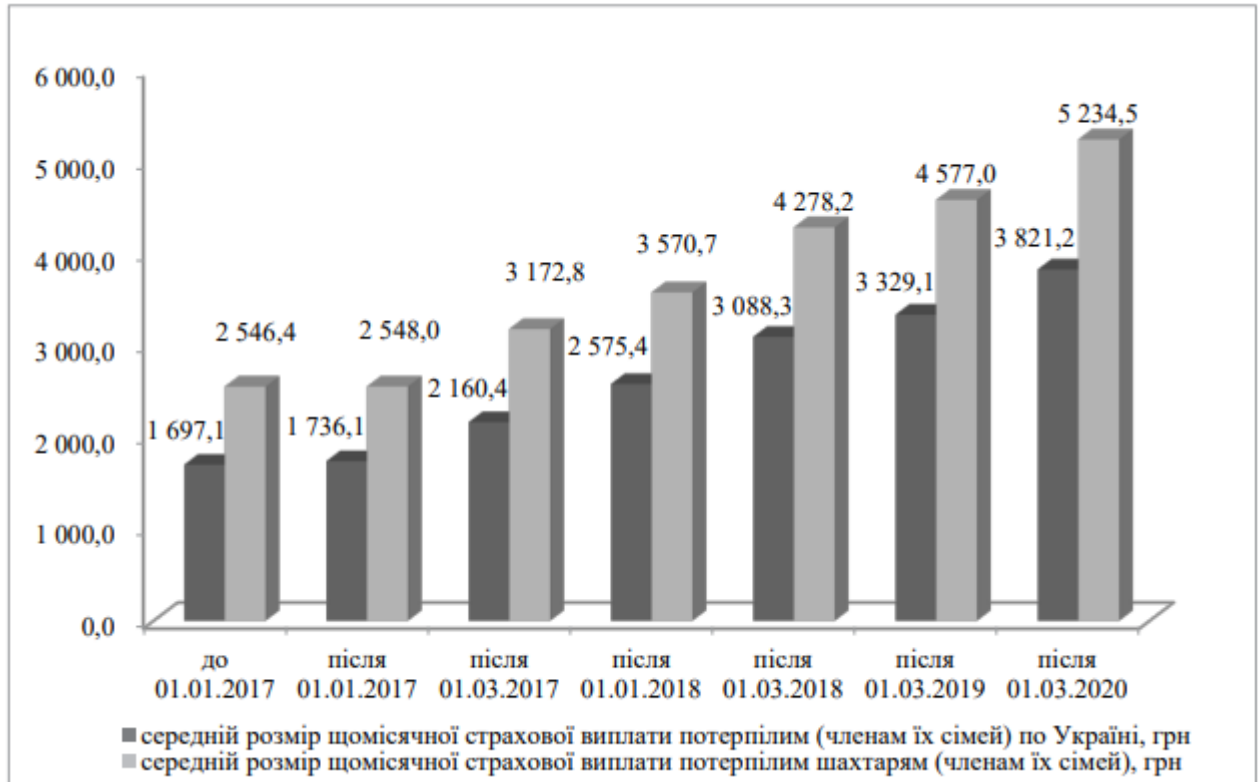

Рис. 2.10. Динаміка зростання середнього розміру щомісячних страхових виплат потерпілим (членам їх сімей) та потерпілим шахтарям (членам їх сімей) внаслідок проведених Фондом соціального страхування перерахунків

Запроваджено нову соціальну виплату на час втрати заробітку у період карантину – допомогу на дітей до 10-річного віку для фізичних осіб – підприємців, які обрали спрощену систему оподаткування та належать до першої і другої групи платників єдиного податку, не використовують найману працю і є платниками єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування (на дітей до 6 років – 1 779 грн, від 6 до 10 років – 2 218 гривень) [14].

Така виплата здійснювалася з травня до 1 вересня та була поновлена на листопад – грудень 2020 року (постанова Кабінету Міністрів України від 22.04.2020 № 329, зі змінами).

На виконання Закону України «Про соціальну підтримку застрахованих осіб та суб'єктів господарювання на період здійснення обмежувальних протиепідемічних заходів, запроваджених з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» [6] у грудні 2020 року забезпечено виплати одноразової матеріальної допомоги застрахованим особам: фізичним особам – підприємцям та працівникам підприємств, діяльність яких тимчасово зупинена внаслідок обмежувальних протиепідемічних заходів, – у розмірі 8 000 грн (постанова Кабінету Міністрів України від 09.12.2020 № 1235, зі змінами)

Система соціальної допомоги в Україні має на меті підтримувати вразливі групи населення, зокрема малозабезпечені та самотні сім'ї, які виховують дітей та перебувають в умовах, за яких не задовольняються у повній мірі їх соціальні потреби; жінок у період вагітності і пологів, при народженні та усиновленні дитини, а також дітей, які з тих чи інших причин позбавлені батьківського догляду і перебувають під опікою чи піклуванням, дітей та осіб з інвалідністю, дітей, один з батьків яких ухиляється від сплати аліментів.

Таблиця 2.4

Розмір допомоги для дітей, над якими встановлено опіку чи піклування [71]

Категорія	Розмір допомоги до змін, грн	Розмір допомоги з 01.01.2020, грн	Розмір допомоги з 01.01.2021, грн
Діти до 6 років	3 558	4 447,5	4 803
Діти від 6 до 18 років	4 436	5 545	5 988
Діти з інвалідністю до 6 років	3 558	6 226,5	6 724
Діти з інвалідністю від 6 до 18 років	4 436	7 763	8 383

Державну допомогу станом на 1 січня 2021 року отримувало 3,7 млн отримувачів [8]. Із 1 січня 2020 року збільшилися розміри допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, – з 2 до 2,5 розміру прожиткового

мінімуму для дитини відповідного віку; на дітей з інвалідністю, над якими встановлено опіку чи піклування, – з 2 до 3,5 розміру прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Розмір допомоги для дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, збільшено на 1 245 грн – для дітей віком до 6 років; на 1 552 грн – для дітей віком від 6 до 18 років; для дітей з інвалідністю на 3 166 грн та 3 947 грн відповідно (розміри у порівнянні із січнем 2020 та 2021 років) [71].

Слід зазначити, що також посилено гарантії надання допомоги самотнім матерям та малозабезпеченим сім'ям із забезпеченням адресних засад її призначення з одночасним запровадженням механізмів, які стимулюють працездатних членів малозабезпечених сімей до самозабезпечення з метою виведення їх зі стану нужденності (постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2020 № 632 «Деякі питання виплати державної соціальної допомоги»).

Зазначені зміни відбувалися з одночасним збільшенням рівня забезпечення прожиткового мінімуму для дітей з 85 до 130 % відповідного прожиткового мінімуму і для працездатних осіб з 21 до 25 % прожиткового мінімуму, що дозволило комплексно підійти до питання підтримки сімей з низькими доходами.

2.2. Аналіз сучасного стану соціального захисту населення на місцевому рівні в Дніпропетровському регіоні

Якість соціального захисту та асортимент соціальних послуг в територіальних громадах значною мірою залежать від наявних фінансових ресурсів. В результаті адміністративно – територіальної реформи утворились як самодостатні громади так і такі що потребують дотацій. Хоча в загальному в результаті перерозподілу доходів від податків і зборів спостерігається зростання фінансової спроможності територіальних громад, в тому числі і в сільській місцевості.

Протягом останніх років держава намагається вирівняти диспропорції які виникли між доходами міських та сільських територіальних громад. Зокрема, доходи загального фонду обласних бюджетів у 2020 році в порівнянні з 2019 роком зросли на 2 %; доходи районних бюджетів залишились майже без змін (49,2 % у 2019 і 49,5 % у 2020 роках); доходи міських територіальних громад зазнали незначного спаду з 114,9 % до 100,8 %; проте спостерігається позитивна динаміка щодо доходів загального фонду бюджетів сільських територіальних громад: з 28,6 % до 54,0 % (рис. 2.11.).

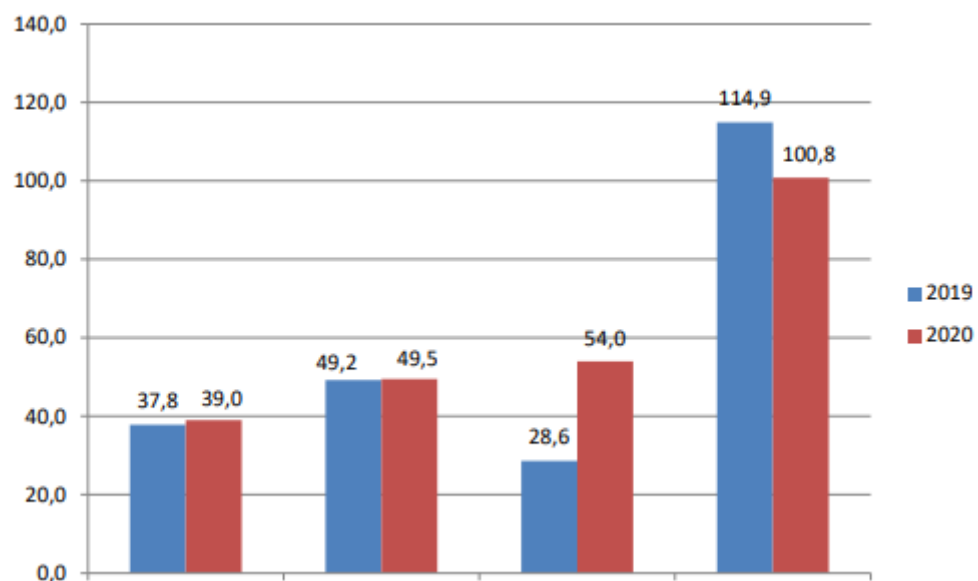

Рис. 2.11. Доходи загального фонду місцевих бюджетів у 2019 – 2020 роках, млрд. грн. [71]

За результатом адміністративно-територіальної реформи всього в Україні сформувалось 1470 територіальних громад, з них : 410 міських, 433 селищних, 627 сільських. У Дніпропетровській області всього сформувалось 86 територіальні громади, з них : 11 міських, 18 селищних, 57 сільських.

Наведемо приклади успішного функціонування територіальних громад. В Петриківській територіальній громаді Дніпропетровської області проживає 18666 осіб на площі 282,7 км², у її складі 24 сільські населені пункти. Дана громада увійшла до списку найбагатших та найуспішніших територіальних

громад в Україні. Зокрема, дана територіальна громада в 2018 році отримала надходжень (130 188 429 грн.) більше ніж місто Новомосковськ (94 756 827 грн.), де на той час проживало 52 тис. осіб. Така фінансова самодостатність громади спричинена значним числом зареєстрованих юридичних осіб-підприємців (192), та фізичних осіб-підприємців (585). Значна частина надходжень поступає від відрахувань ПДФО з функціонування ТОВ «Кромбергенд Шуберт Україна Лу», на якому офіційно працює шість тисяч працівників .

Фінансова самодостатність Петриківської ТГ забезпечує формування соціальної інфраструктури, зокрема діють дев'ять фельдшерських пунктів, медична амбулаторія, розрахована на обслуговування десяти тисяч осіб. В амбулаторії на безкоштовній основі можливо зробити загальні аналізи, отримати консультацію сімейного лікаря, наявний стаціонар на шість ліжок, операційний блок, кабінет гінекологічного огляду, спеціалізоване приміщення для щеплень. В установі є власний апарат ультразвукової діагностики, проводять фізіологічні процедури, зокрема, ультрависокочастотну терапію, інгаляції, тощо [43].

Петриківська громада здійснює постійне інвестування фінансових ресурсів в соціальні проекти. Так, на території громади працюють три дошкільні навчальні заклади та п'ять закладів загальної середньої освіти, чотири клуби, три бібліотеки.

У 2020 році загальні доходи бюджету Петриківської ТГ склали 159 470 200 грн., що на 11,3 % менше чим у 2019 році, що пов'язано із зменшенням обсягу медичної субвенції, зменшенням обсягом доходів від податку на доходи фізичних осіб, через нестабільну роботу бізнесу в умовах карантину, а також через зміну реєстрації двох підрозділів ТОВ «Кромберг енд Шуберт Україна Лу». В порівнянні з попереднім роком (2019), спостерігається позитивна тенденція зростання надходжень з акцизного податку на 4 490,5 тис. грн. (+86,5 %); з податку на нерухоме майно на 616,3 тис. грн. (+32,7 %); з плати за землю на 213,6 тис. грн. (+5,4 %); з єдиного податку на 1 692,4 тис. грн. (+27,2 %).

Цікавим є факт зростання доходів від надання адміністративних послуг, зокрема вони зросли на 147,2 тис. грн. у 2020 році в порівнянні з 2019 роком. В цілому, бюджет не є дотаційним понад 20 % своїх доходів громада перерховує до державного бюджету [43].

У структурі адміністрації Петриківської ТГ функціонує служба у справах дітей, сім'ї та соціального захисту населення, у складі якої є два фахівці із соціальної роботи.

На фінансування соціально-культурної сфери в 2020 році виділено 70118,3 тис. грн., що становить 85,6 % від запланованого об'єму видатків. Зокрема, на фінансування освіти виділено 47905,4 тис. грн. (33,3%); охорони здоров'я – 1385,0 тис. грн. (0,9 %); на соціальний захист та соціальне забезпечення населення – 879,4 тис. грн.(0,6 %).; на культуру та мистецтво – 2302,9 тис. грн.(1,6 %); фізичної культури і спорту – 1027,1 тис. грн. (0,7 %); житлово-комунальне господарство – 5745,2 тис. грн. (4 %); інша діяльність – 157,4 тис. грн. (0,1%); міжбюджетні трансфери – 50661,7 тис. грн. (35,2%). В цілому на фінансування зазначених напрямів в 2020 році виділено на 3493,2 тисячі грн. більше чим в 2019 році (рис. 2.12).

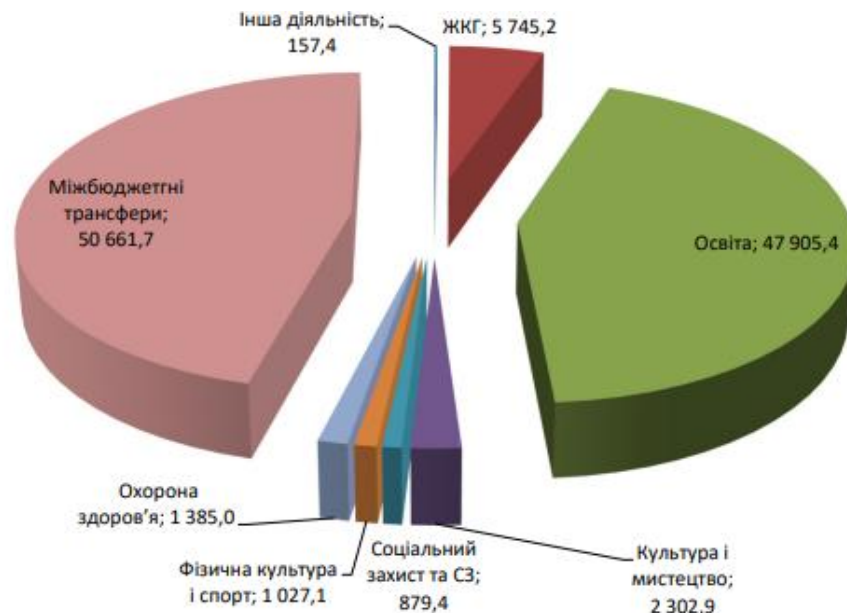

Рис. 2.12. Структура видатків загального фонду бюджету Петриківської територіальної громади у 2020 році, тис. грн. [43]

У Межівській територіальній громаді Дніпропетровської області проживає 10050 осіб на площі 309,1 км², у її складі 30 сільських населених пункти. Наявний один заклад первинної медичної допомоги. Станом на перший квартал 2021 року доходи загального фонду на одного мешканця складають 695 грн., а видатки – 1970 грн., тобто рівень дотаційності бюджету громади складає 34 %. Незважаючи на це, Межівська територіальна громада розвивається та забезпечує необхідний рівень соціального захисту [30].

Зокрема, в громаді функціонує центр надання адміністративних послуг, філіали якого розташовані у селах Булахівка, Лиманське та Оженківка, який окрім якісного надання адміністративних послуг забезпечує громаду додатковим доходом (в 2016 – 186 тис. грн., в 2017 – 80 тис. грн.). Відділ соціального захисту населення складається з двох чоловік та активно працює по налагодженню ефективного надання соціальних послуг.

На території Межівської територіальної громади працює Територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг), який обслуговує мешканців громади, які опинилися в складних життєвих обставинах. Окрім того, в селі Дачне завдяки проекту Світового банку та Міністерства соціальної політики відкрили сектор соціального захисту. Межівська ТГ стала першою територіальною громадою у Дніпропетровській області, де реалізовано такий проект. Завдяки новому сектору мешканці громади можуть отримувати усі соціальні послуги на місці. В найблищій перспективі передача на баланс громад територіального центру соціального обслуговування, будівництво майданчика для реабілітації людей з інвалідністю та учасників ООС [30].

У Обухівській територіальній громаді Дніпропетровської області проживає 8345 осіб на площі 464,4 км², у її складі 3 сільських населених пункти, функціонують три заклади первинної медичної допомоги. У першому кварталі 2021 року доходи загального фонду на одного мешканця складають 803 грн., а видатки – 2114 грн., тобто рівень дотаційності бюджету громади складає 32 % [36].

В складі Обухівської територіальної громади працює ЦНАП, в структурі якого працює головний спеціаліст з питань соціального захисту. Окрім того питаннями надання соціальних послуг займається відділ соціального захисту населення. В громаді затверджена «Програма соціального захисту населення», якою передбачений додатковий соціальний захист її мешканців. Зокрема, надається одноразова матеріальна допомога особам, яких зарахували на військову службу за контрактом, або членам їх сімей у розмірі 5000 грн.; купляються продуктові набори до Пасхальних свят самотнім малозабезпеченим жителям [36].

Кам'янська територіальна громада Дніпропетровської області утворилася у 2020 році шляхом об'єднання міста Кам'янське і десяти селищних рад, із загальною кількістю населення 240 тисяч осіб. Даний контингент осіб обслуговує департамент соціальної політики Кам'янської міської ради. В його складі функціонують філії у селах Прилуцьке, Жидичин, Забороль, Боголюби, Княгининок а також Територіальний центр соціального обслуговування [10].

У структурі територіального центру соціального обслуговування є наступні відділення: соціально-психологічних послуг, організації надання адресної натуральної та грошової допомоги, денного перебування та чотири відділення соціальної допомоги вдома.

На перше січні 2021 року Територіальний центр соціального обслуговування обслуговує 3445 осіб. За 2020 рік структурні підрозділи територіального центру надали 263184 різні соціальні послуги 4235 особам. До переліку осіб, котрі отримали послуги територіального центру відносяться: самотні старшого віку, особи із інвалідністю (після вісімнадцяти), особи, які через різні обставини, перебували у скруті та звернулись з відповідною заявою до міськвиконкому, особи, що перемістились з східного регіону держави, учасники ООС і члени їх родин, особи без постійного місця проживання [10].

У 2020 році, працівниками терцентру було забезпечено подання 539 заяв на призначення ДСД самотнім пенсіонерам, яким виповнилося вісімдесят і

більше років, з контингенту осіб, що обслуговуються в Кам'янській територіальній громаді.

В громаді впроваджується Державний стандарт догляду вдома. Зокрема, за 2020 рік, переглянуто індивідуальні плани надання соціальних послуг 76 одержувачам, розглянуто та задоволено 165 звернень щодо отримання соціальних послуг по догляду вдома. Всього за даний період відділення соціальної допомоги вдома обслужило 1139 осіб. Ведеться робота по впровадженню Державного стандарту соціальної адаптації, згідно його вимог переоформлено усі пакети документів необхідні для денного перебування підопічних, зокрема у 2020 році таку послугу надано 1496 особам.

Надання соціальних послуг – це один з найважливіших видів соціального захисту населення, який полягає у підтримці та супроводі громадян, які опинились у складних життєвих обставинах, та допомозі у подоланні таких обставин.

Водночас слід підкреслити, що реалізація намагань України стати повноправним членом Європейського Союзу потребує значних змін у сфері соціального захисту населення. Позитиву в цій сфері соціально-економічних відносин можна досягти не тільки на шляху економічного зростання, але й завдяки створенню інституційних механізмів, які б сприяли останньому. Це нерозривно пов'язане з формуванням у нашій державі такого соціального середовища, яке би базувалось на європейських традиціях соціальної державності [9].

2.3. Актуальні проблеми соціального захисту населення України в умовах воєнного стану

Особливо питання соціального захисту актуалізувались в Україні сьогодні – в умовах воєнного стану. В сучасних умовах соціальним ризиком, який сьогодні вражає переважну більшість населення є війна з Росією.

Сьогодні, в умовах воєнного стану, прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на соціальне забезпечення цивільного населення України, зокрема:

– Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану [5] визначає механізм виплати та доставки пенсій у випадку неможливості здійснювати уповноваженими банками виплату пенсій, грошових допомог одержувачам або у випадку, коли АТ «Укрпошта» не має технічної можливості здійснювати виплату і доставку пенсій;

– Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану [6] визначено порядок та розмір отримання додаткової винагороди або грошової допомоги певним категоріям осіб на період дії воєнного стану та за певних обставин;

– Порядок надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні [18], яким визначено механізм надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні за рахунок коштів, що надійшли в національній та іноземній валюті на поточний рахунок Мінсоцполітики, відкритий у Національному банку, від фізичних та юридичних осіб, резидентів і нерезидентів як благодійна пожертва, гуманітарна допомога, гранти та дарунки. Зокрема, закріплено на що спрямовуються зазначені кошти, а саме: грошову допомогу цивільному населенню, задоволення продовольчих потреб, забезпечення одягом та взуттям, товарами першої необхідності, гігієнічними засобами, забезпечення медичними засобами тощо;

– Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особами [8] у якому визначений механізм надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, тобто тим, хто перемістилися з тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, а також території адміністративно-територіальної одиниці, де проводяться бойові дії;

– Порядок компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану [19] визначає механізм надання компенсації витрат, що пов'язані з безоплатним тимчасовим розміщенням внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися з території адміністративно-територіальної одиниці, на якій проводяться воєнні (бойові) дії.

Наведений вище перелік нормативно-правових актів, що врегульовують особливості соціального захисту осіб під час дії воєнного стану не є виключним. Ціла низка нормативно-правових актів прийнята на врегулювання досліджуваного питання. Також профільними міністерствами відповідно до їх компетенції розроблені роз'яснення правозастосування з питань соціального захисту осіб в Україні в сучасних умовах.

Слід зазначити, що соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів, а також їхніх сімей, зумовлений особливістю професійних обов'язків не залежить від розміру доходів цих осіб, чи наявності фінансування з бюджету, а має безумовний характер. Ці гарантії не можуть бути скасовані чи знижені без відповідної компенсації. Водночас, в умовах воєнного стану, відповідно до ч. 3 ст. 22 та ст. 64 Конституції України право громадян на соціальний захист може бути обмеженим, у тому числі шляхом зупиненням дії законів (їх окремих положень) на певний строк. Згідно з рішеннями Конституційного Суду України, що забезпечення державою соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей є пріоритетними та мають безумовний характер. Тобто заходи, спрямовані на забезпечення державою соціального захисту вказаної категорії осіб, у зв'язку, зокрема, з економічною доцільністю, соціально-економічними обставинами не можуть бути скасовані чи звужені [10]. І це є особливо актуальним в сучасних умовах протистояння збройній агресії РФ. Громадяни України, які захищають Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, виконують конституційно значущі функції, тому держава повинна надавати їм і членам

їхніх сімей особливий статус та забезпечувати додаткові гарантії соціального захисту відповідно до ч. 5 ст. 17 Конституції України як під час проходження служби, так і після її закінчення. Закріплення в Конституції України обов'язку держави щодо забезпечення соціального захисту громадян України, які захищають Вітчизну, суверенітет і територіальну цілісність України, є запорукою його реалізації державою та недопущення зниження рівня соціального захисту цих осіб та членів їхніх сімей.

Водночас, в умовах воєнного стану надзвичайно важливим та одним з визначальних елементів у регулюванні суспільних відносин у соціальній сфері є додержання принципу пропорційності між соціальним захистом громадян та фінансовими можливостями держави, а також гарантування права кожного на достатній життєвий рівень. Тому, Конституційний Суд України додержання конституційних принципів соціальної і правової держави, верховенства права обумовлює здійснення законодавчого регулювання суспільних відносин на засадах справедливості та розмірності з урахуванням обов'язку держави забезпечувати гідні умови життя кожному громадянину України. А одним із елементів верховенства права є принцип пропорційності, який у сфері соціального захисту означає, зокрема, що заходи, передбачені в нормативно-правових актах, повинні спрямовуватися на досягнення легітимної мети та мають бути співмірними з нею. Тому, зміна механізму нарахування соціальних виплат та допомоги повинна відбуватися відповідно до критеріїв пропорційності та з врахуванням фінансово-економічних можливостей держави [71].

Водночас, у разі значного погіршення фінансово-економічної ситуації, виникнення умов воєнного стану, необхідності забезпечення національної безпеки України тощо, держава може здійснити відповідний перерозподіл своїх видатків з метою збереження справедливого балансу між інтересами особи та суспільства. Проте держава не може вдаватися до обмежень, що порушують сутність конституційних соціальних прав осіб, яка безпосередньо пов'язана з

обов'язком держави за будь-яких обставин забезпечувати достатні умови життя, сумісні з людською гідністю [71].

Також, можемо виокремити інші проблеми фінансового забезпечення соціального захисту населення на місцях, як недостатня ефективність використання державних коштів; відсутність науково обґрунтованих, чітких критеріїв розподілу бюджетних компетенцій; незацікавленість керівництва місцевих громад у пошуку альтернативних джерел фінансування; недостатність коштів для забезпечення мінімального гарантованого законодавством соціального захисту.

Така ситуація впливає як на рівень соціальної захищеності громадян, так і на покращення соціально-економічного зростання у регіонах. Саме тому задля адекватної моделі управління децентралізація фінансового забезпечення вимагає реформування міжбюджетних відносин.

На думку більшості науковців, соціальне забезпечення, яке фінансується з державного та місцевого бюджетів, обов'язково повинно доповнюватися соціальним страхуванням. Основними перевагами соціального страхування над іншими формами соціального захисту є те, що: соціальне страхування більш надійно та стабільно функціонує із причини масштабності страхового обсягу та всебічної підтримки держави; загальне фінансове навантаження не є важким, тому що обов'язковість за законом забезпечує регулярний та масовий обсяг страхових надходжень; норми страхового захисту забезпечують широке коло профілактичних та реабілітаційних послуг».

Ці переваги соціального страхування, позитивно позначаються не лише на організації соціального захисту населення, а й на його фінансовому забезпеченні, оскільки, незважаючи на те, що деяка кількість програм соціального страхування фінансується з державного та місцевих бюджетів (наприклад, окремі програми пенсійного забезпечення), все-таки фінансове забезпечення соціального страхування відбувається здебільшого за рахунок коштів, які акумулюються у позабюджетних (децентралізованих) фондах загальнообов'язкового державного соціального страхування [8].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

3.1. Зарубіжний досвід забезпечення функціонування системи соціального захисту населення

Специфіка систем соціального захисту у різних країнах світу залежить від особливостей діяльності суспільних інститутів забезпечення загального добробуту, національних особливостей і культурних традицій. Незважаючи на істотні відмінності в соціально-економічній та політичній ситуації в країнах з розвинутою ринковою та перехідною економікою, зарубіжний досвід соціальної політики має певне значення у формуванні ефективної моделі соціального захисту населення України.

За оцінками Міжнародної організації праці 64,3 % населення Північної та Південної Америки мають доступ принаймні до однієї з форм соціального захисту, при цьому 57,4 % дітей отримують допомогу з догляду за дитиною та 51,9 % матерів народжують. Більш висока частка (88,1 %) людей похилого віку отримують пенсії, а 71,8 % осіб з важкими формами інвалідності отримують допомогу із соціального захисту. Хоча програмами соціальної допомоги охоплено 36,7 % вразливих осіб, лише 16,4 % безробітних отримують допомогу із соціального захисту [67].

Отже, ефективна державна політика щодо соціального захисту реалізується шляхом встановлення мінімальних рівнів соціального захисту та спонукає до встановлення багатостороннього партнерства за участю державних, приватних та некомерційних організацій, а також міжнародних, національних та місцевих партнерів, особливо у галузі охорони здоров'я та соціального захисту.

В країнах-членах Європейського союзу виділяють чотири основні моделі систем соціального захисту громадян: континентальна (бісмарківська), англосаксонська (модель Беверіджа), скандинавська і південно-європейська.

В науковій літературі додатково виокремлюють ліберальну модель (усі англосаксонські країни, включаючи Велику Британію), консервативно-корпоративну модель (Бельгія, Німеччина, Франція) та соціал-демократичну модель (скандинавські країни).

Залежно від співвідношення різних елементів у загальній структурі системи соціального захисту виділяються його різні моделі. Оскільки в основному завжди переважали два елементи – державне соціальне забезпечення або соціальне страхування, то зазвичай і моделі були побудовані із урахуванням суми коштів, що забезпечувала для соціального захисту чи універсальна система (яка фінансується з державного бюджету) чи страхова.

Основними перевагами універсальної моделі соціального захисту є досягнення соціальної справедливості у суспільстві, скорочення нерівності в розподілі соціальних та економічних ресурсів шляхом абсолютного зменшення різниці в статусі та доходах. За такого підходу держава гарантує визначений рівень доходів і соціальних послуг незалежно від особистого трудового внеску.

У забезпеченні потреб найменш захищених верств населення переважають методи прямого (цільового) перерозподілу через податкову систему та бюджет. Спостерігається тенденція до посилення ролі приватних і регіональних (муніципальних) служб соціального забезпечення для надання адресної допомоги. Потреби населення є підставою для визначення межі соціальних витрат. Витрати на соціальні послуги розглядаються як інвестиції у людський капітал, що є найвищою цінністю та умовою економічного зростання. Майбутнє цієї моделі визначає глибоке усвідомлення того, що люди здатні власною працею поліпшити свій добробут [67].

Страхова модель соціального захисту заснована на системі соціального страхування з пайовим відрахуванням внесків працюючими громадянами і роботодавцями. Боротьба з бідністю поєднується з підтримкою високих

стандартів життя всіх членів суспільства. Ринок праці, зайнятість регулюються соціальними партнерами. Метою соціальної політики за такого підходу є забезпечення рівних можливостей, надання однакових шансів усім у досягненні соціального статусу, відповідного особистості кожного. Держава не несе відповідальності за розвиток громадян та їхню соціальну перспективу, але створює їм необхідні для цього економічні, правові й культурні умови.

Так, універсальна модель соціального захисту найбільш розвинена в Австралії, Данії, Новій Зеландії, де соціальне забезпечення в переважній більшості гарантується державою.

У таких країнах, як Німеччина, Бельгія, Австрія, Італія, Іспанія, Греція соціальний захист здійснюється через систему соціального страхування, тобто в них діє страхова модель соціального захисту.

У системі соціального захисту Швеції, Фінляндії та Норвегії вдало поєднуються державне соціальне забезпечення та соціальне страхування, тобто економіка великою мірою працює на задоволення потреб членів суспільства. Вона характеризується надзвичайно високою часткою ВВП, яка розподіляється через бюджет (понад 50 %), акумулюванням у руках держави значних фінансових ресурсів, домінуванням ідеї рівності та солідарності у здійсненні соціальної політики, активною упереджувальною політикою, профілактичними заходами у сфері зайнятості, жорсткою політикою доходів, високим рівнем соціального захисту населення, що забезпечується в основному за державні кошти. Тут соціальна політика тісно пов'язана з державним регулюванням економіки, яке має чітко виражену соціальну спрямованість, тобто соціальна політика виступає як мета економічної діяльності держави [67].

Для Великої Британії, Ірландії, Канади є характерним регулювання соціальних процесів з боку держави, проте нижчий, ніж в універсальній моделі, рівень оподаткування і перерозподіл ВВП через держбюджет (не більше 40 %). Крім того, має місце приблизно рівний розподіл витрат на соціальне забезпечення між державою та приватним сектором, пасивна державна політика на ринку праці [35].

Включення до системи соціального захисту нових елементів, які являють собою додаткові колективні чи індивідуальні форми захисту, змінює раніше створені стереотипи. Передусім це стосується США та Японії. Незважаючи на організацію національних систем соціального страхування в 26 цих країнах, частка видатків на обов'язковий соціальний захист до середини 90-х рр. минулого століття так і не перевищила 20 % від ВВП, хоча до 2000 р. в середньому по Європейському Союзу видатки на обов'язковий соціальний захист становили 28,2 % від ВВП. Низький рівень і обмежене поширення обов'язкових соціальних виплат стали передумовою посиленого розвитку добровільних форм соціального захисту. Зокрема, лише у сфері страхування життя як Японія, так і США щорічно збирають стільки ж страхових премій, скільки всі країни Європейського Союзу разом узяті. Тому в сучасних умовах системи соціального захисту цих країн більше відповідають моделі корпоративного чи індивідуального захисту, ніж традиційним універсальним і страховим моделям. Однак, як свідчить статистика, поки що можна говорити тільки про моделі соціального захисту, що орієнтовані на розвиток колективних або індивідуальних форм, які покликані не замінити, а доповнити обов'язкові елементи [67].

Система соціального страхування в кожній країні має свої особливості і звичайно має прямий взаємозв'язок із економічним розвитком країни. Варто відзначити, що аналіз системи соціального страхування в різних країнах світу показав, що існує певна градація за рівнями страхових внесків залежно від групи населення. Зокрема, це можна говорити про звичайних працівників та інвалідів, які сплачують страхові внески. Страхові внески, в свою чергу, покривають різні види страхових виплат та допомог.

Кожна з цих моделей має свої особливості формування джерел та критеріїв розподілу покриття соціального забезпечення населення, що і характеризує рівень соціального захисту.

Для того, щоб забезпечити виплату пенсійних виплат за тим пенсійним віком, який визначений в Україні, потрібно мати певне фінансування. А саме

страхові внески і є тим джерелом, з якого виплачуються пенсії та інші страхові та соціальні виплати. Варто відзначити, що за рахунок страхових внесків фінансуються не тільки пенсійні виплати, але й інші страхові та соціальні виплати,

У табл. 3.1 показано основні особливості реалізації соціального страхування у різних країнах світу. Різниця полягає як у тому хто є платниками та за рахунок кого формуються джерела фінансування страхових та пенсійних виплат, але і у розмірі цих внесків.

Таблиця 3.1

Соціальне забезпечення за джерелами фінансування [67]

Джерело фінансування	Америка	Польща	Україна
Застрахована особа	6.2% заробітку, що покривається	9.76% заробітку, що покривається (старість) і 1.5% (інвалідність і годувальники).	Не має
Роботодавець	6.2% покритого фонду заробітної плати.	9.76% заробітку, що покривається (старість) і 1.5% (інвалідність і годувальники).	22%
Пенсійний вік	Вік 66 років (поступово зростає до 67 років до 2027 року) з охопленням не менше 40 кварталів.	Вік 65 років з мінімум 25-річним охопленням (чоловіки) або вік 60 з мінімум 20-річним страхуванням (жінки).	Вік 60 років з охопленням не менше 35 років (чоловіки) або 60 років (жінки) з охопленням не менше 30 років.

Система соціальних внесків напряму пов'язана із рівнем соціального забезпечення в країні. Відповідно, чим вищий рівень соціальних внесків, тим більші витрати потрібно покривати. Якщо порівнювати Україну та США, то страхові внески сплачують як роботодавці, так і працівники, але відсоток страхових внесків в США значно менший, ніж в Україні. Таку ситуацію можна пояснити тим, що пенсійний вік в Україні значно нижчий, ніж в США чи в інших країнах. Саме тому від формування дієвого механізму, в якому буде поєднано реальний розмір страхових внесків та система страхових та соціальних виплат, які потрібно профінансувати, і залежить рівень соціального забезпечення в країні.

Отже, чим більший рівень страхових внесків, тим вищий розмір соціальних виплат. Тому актуальним як для України, так і для інших країн світу є забезпечення прозорого та офіційного працевлаштування громадян, які будуть сплачувати страхові внески та особисто формувати джерело фінансування власних соціальних виплат.

Системи соціальних гарантій, які існують у країнах Європи та США, створювалися після Другої світової війни понад 50 років. Україна ж поки перебуває на шляху пошуків і помилок у відпрацьовуванні власної моделі соціального захисту, стратегії й тактики її здійснення.

Отже, реальна ситуація є такою, що соціальне страхування залишається на сьогодні найбільш поширеним і найбільш вагомим елементом системи соціального захисту більшості держав світу.

В європейській економічній зоні обсяг коштів, які щорічно проходять через механізм соціального страхування, вдвічі перевищує асигнування державного бюджету та втричі – надходження на додатковий захист. А взагалі, розвинені країни найчастіше комбінують різноманітні економічні важелі для проведення досить вдалої соціальної політики. Проте досить значне місце у системі соціального захисту має займати саме державна підтримка найбільш вразливих верств населення. Розглянемо деякі елементи побудови системи соціального захисту в розвинених країнах.

Система соціального захисту в Нідерландах, наприклад, включає в себе страхування службовців, державне страхування й соціальну допомогу. При страхуванні найманих працівників внески сплачують роботодавці й наймані працівники з фонду заробітної плати. Збір внесків здійснюють промислові 27 страхові асоціації. Внески до державного страхування сплачують наймані працівники й ті, хто працює не за наймом, із доходу. Збір внесків здійснюють державні податкові управління. До соціальної допомоги вдаються у двох випадках: у разі крайньої необхідності – як до останнього засобу, та коли допомога соціального страхування менша гарантованого доходу. У першому випадку її надають муніципалітети, в другому – промислові страхові компанії.

Обидва різновиди допомоги надають тільки після попереднього визначення рівня доходу [71].

У Нідерландах існує п'ять різновидів соціальної допомоги, що фінансуються із загальних податкових надходжень. Це – допомога дітям, додаткова допомога безробітним і непрацездатним, допомога за віком і частковою непрацездатністю, а також безробітним і тим, хто працює не за наймом. Закон про додаткові допомоги забезпечує допомогу безробітним, непрацездатним, тим, хто має пільги за іншими законами, якщо їхній дохід разом із доходом чоловіка або дружини нижче гарантованого мінімального доходу. Ця допомога перекидає місток між мінімальним і гарантованим доходами. Максимальну допомогу складають: 30 % мінімальної заробітної плати – для одружених, 27 % – для самотніх батьків і 21 % – для самотніх людей. Окрім зазначеного закону є дві постанови, норми яких забезпечують додатковий дохід старим, частково непрацездатним, безробітним і тим, хто працює не за наймом. Цим отримувачам законодавчо забезпечено мінімальний гарантований дохід, при цьому різним категоріям отримувачів надається різна допомога. Так, береться до уваги вік людини, допомога, яку вона отримує за іншими статтями (наприклад, допомога по безробіттю), ступінь непрацездатності, статус безробітного. Закон про державну допомогу забезпечує мінімальний дохід для кожного громадянина, котрий не має достатніх фінансових засобів. Додаткову допомогу надають, наприклад, ураховуючи аліменти, інші соціальні допомоги або доходи від роботи. Для людей після 23-х років встановлено три мінімальних рівні з деякими 28 відмінностями: для одружених – 100 % мінімальної заробітної плати, самотніх батьків – 70 %, самотніх – 51 %. Останнім муніципалітет може надати додаткову допомогу. Закон про допомогу інвалідам забезпечує їх життєдіяльність незалежно від віку та працездатності. Дана допомога включає також такі заходи, як спеціальний моторизований транспорт, додатковий громадський транспорт і засоби адаптації вдома [67].

Розглянемо деякі елементи побудови системи соціального захисту в Данії. Ще в 1961 р. в цій державі набуло чинності нове законодавство з соціального забезпечення. В нього було включено класичний соціалістичний принцип, проголошений ще на початку 30-х рр. ХХ ст., що декларує пільги. Завдяки ухваленню багатьох соціальних законів Данія перетворилася на зразок сучасної держави «загального благоденства». Національна програма медичного страхування надає 4/5 населення Данії безкоштовну первинну медичну допомогу й всім громадянам – безкоштовне лікування в державних лікарнях. Всі громадяни, що проживають у країні та досягли 67-річного віку, одержують щомісячні пенсії, а робітники, що вийшли на пенсію, і службовці одержують додаткові пенсії різних розмірів. Муніципалітети та уряд країни надають субсидії на житло для малозабезпечених і старих; останні користуються також обслуговуванням вдома. Важлива ланка системи соціального забезпечення пов'язана з охороною материнства й родини. Жінки отримують безкоштовну дородову та післяпологову медичну допомогу, а жінки, що раніше працювали – до 90 % заробітної плати протягом 14 тижнів декретної відпустки. Така відпустка може бути надана й батькові дитини. Родині на кожну дитину до 16-ти років надається неоподатковувана грошова допомога, що індексується з урахуванням вартості життя. Компенсація працюючим за втрату заробітку через хворобу або через виробничу травму виплачується роботодавцями державою протягом перших п'яти тижнів, а потім – протягом необмеженого періоду, аж до повного видужання. Особи, які працюють не за наймом, мають право 29 протягом п'яти тижнів отримувати грошову допомогу і можуть застрахувати себе на більш тривалий термін. Розмір компенсації становить 90 % втраченого заробітку, причому максимальний розмір місячної допомоги не повинен перевищувати 60 % середнього заробітку робітників у промисловості [71].

Фінляндія входить у першу п'ятірку країн світу за якістю життя (тут враховується стан охорони здоров'я, рівень життя, його тривалість, доходи й реалізація прав жінки). Система соціального захисту у Фінляндії, одним з

компонентів якої є соціальне забезпечення, будується за скандинавською моделлю соціальної держави. В основі системи соціального забезпечення лежить розвинена законодавча база. Її головним принципом є рівність людей: всі вони мають рівні права на одержання тих самих послуг, незалежно від економічного й соціального статусу.

Існує система обов'язкового страхування по старості й непрацездатності, за рахунок державних програм виплачуються допомога по безробіттю, допомоги по вагітності та догляду за дитиною, допомоги багатодітним родинам, фінансуються дитячі садки й групи продовженого дня в школах, соціальна допомога інвалідам тощо. Інвалідам у Фінляндії надаються такі послуги: курси адаптації та реабілітаційні консультації, надання житла, особиста допомога й послуги перекладача для осіб, які погано бачать абочують. Їм відшкодовується вартість відповідної реконструкції їхнього житла, придбаних ними устаткування й пристосувань, якщо така реконструкція, устаткування або пристосування необхідні для забезпечення незалежного способу життя інваліда. Компенсується також вартість медичних послуг і ліків.

Соціальний захист, як будь-яка інша сфера суспільної діяльності, має свої правила, нормативи та стандарти. Оцінюватися соціальний захист повинен передусім не за кількісними, а за якісними категоріями. Якщо для України розробка якісних показників, надання соціальних послуг нехай і не така далека, але все ж перспектива, то в розвинених європейських державах без цих стандартів соціальна робота неможлива. Просто проголосити створення соціально-орієнтованої держави недостатньо. В європейських країнах регламентовано, зведено в єдину систему та уніфіковано всі умови й аспекти надання соціальних послуг. Наприклад, у Великобританії всі послуги, що надаються в галузі освіти, медицини й інших сферах, законодавчо визначені як соціальні. Британці створили ринок соціальних послуг, який складається з державних, приватних соціальних служб й громадських організацій, що надають ці послуги. Таким чином, у людей є вибір, і в той же час створюється конкуренція стосовно якості й стандартів послуг між державою та приватними

організаціями. Держава виділяє гроші на певну послугу, а користувач сам вирішує де її купувати – там, де вона більш якісна або де більш дешева. Дуже важливо й те, що в європейських країнах, і, зокрема, в Британії завжди точно знають, яка кількість людей має потребу в соціальних послугах. Відповідно, вони можуть прорахувати необхідний обсяг фінансових ресурсів для надання цих послуг. Різні напрямки соціальної роботи регламентуються своїми нормативами й стандартами. Наприклад, стандарти життя дитини в прийомній родині стосуються не тільки умов проживання, але й, наприклад, таких речей, як право дитини на доступ до телефону, на спілкування зі своїми біологічними батьками, якщо вона цього хоче, ще на низку інших, передбачених Конституцією прав [67].

У притулках і дитячих будинках Європи просто не існує кімнат на 20 – 30 осіб, у яких діти всі разом живуть, сплять і граються. Після такого «колективізму» вони виявляються не готовими до самостійного життя. Тобто у європейському співтоваристві стандарти соціального захисту пов'язані з потребами особистості.

На Заході інвалід, особливо той, у якого немає родичів, має право жити як у спеціальному інтернаті, так і у своїй квартирі, але з обов'язковим обслуговуванням вдома соціальними працівниками. Зокрема, у Німеччині на державному рівні підтримуються будь-які програми для адаптації таких людей у суспільстві.

У багатьох європейських країнах чітко організована система соціального захисту населення. В Італії й Франції дуже розвинений волонтерський рух. А у Швеції модель соціальної роботи вважається кращою у світі, оскільки шведам вдалося об'єднати все позитивне, запозичене з досвіду значної кількості країн. Економісти навіть ввели такий термін – «шведська модель». Середня тривалість життя тут становить 78 років. Середній дохід на душу населення – близько 20,5 тис. євро. Рівень безробіття менше – 1,5 %. Будь-який житель Швеції економічно захищений у випадку хвороби, при народженні дитини, у зв'язку з нещасними випадками, травмами, втратою роботи й в старості. Крім того, всім

нужденним виплачується грошова допомога, що забезпечує гідний рівень проживання [67].

2.3. Шляхи вирішення проблем соціального захисту в Україні

Модернізація соціального захисту є вкрай важливою в системі євроінтеграційних викликів. Зміни забезпечать зменшення видатків державного бюджету та покращать добробут незахищених верств населення, в напрямку забезпечення достойного рівня життя. Адже, соціальна реформа має мати на меті створення нової моделі соціального забезпечення громадян України, яка здатна забезпечити мінімально належний соціальний захист населення за простою формулою, водночас з ефективним соціально-економічним розвитком, створити стимули для саморозвитку, відтворення та розвитку здорової української нації.

На сьогоднішній день у процесі розвитку законодавства у сфері соціального захисту спостерігається тенденція до зменшення кількості соціальних послуг та державних гарантій. Як з цього приводу було зазначено Павлюк К.В., мають місце процеси поступового перекладання соціальних функцій держави на громадян. Це знаходить свій прояв у наступних напрямках:

- зменшення фінансування на галузь медичного обслуговування;
- скорочення кількості бюджетних місць у вищих навчальних закладах;
- непопулярність практики надання безкоштовного житла;
- відсутність забезпечення працевлаштування, що мало місце у випадку розподілу після закінчення вищих навчальних закладів тощо [41].

За результатами проведеного дослідження науковцем встановлено, що на сьогоднішній день спостерігається поступовий перехід від державного забезпечення до підвищення рівня особистої відповідальності людини за сферою забезпечення власного життя [7].

Варто зазначити, що вищевикладена позиція є достатньо логічною, оскільки у науковій літературі висловлюється позиція стосовно необхідності

існування у системі соціального захисту, двох ключових елементів, якими є: пасивна та активна частина. Так, у відповідності до пасивної позиції держава може здійснювати соціальний захист населення шляхом виплати соціальної допомоги, призначення пільг, медичної допомоги, надання безоплатної освіти тощо. У свою чергу складовими частинами активного елементу є формування умов для можливості людиною самостійно забезпечити свої потреби.

Необхідно звернути увагу на те, що держава має приділяти належну увагу рівню зайнятості економічно активної частини населення, оскільки саме це сприятиме підвищенню рівня життя, мобільності та конкурентоспроможності людини. Якщо звернутися до позитивного досвіду зарубіжних країн з цього питання, то зазвичай розвинуті держави застосовують метод поєднання двох елементів, внаслідок чого досягається успішне подолання суспільної трансформації людини та високий рівень соціального забезпечення населення. В якості прикладу можливо звернути увагу на досвід Чехії та Польщі. Так, у даних країнах розмір соціальної допомоги малозабезпеченим категоріям населення напряму залежить не лише від рівня матеріального забезпечення людини, але і від її поведінки, зокрема, у напрямку пошуку роботи та виходу з кризових ситуацій. Також існує практика, коли для надання соціальної допомоги людині потрібно виконати певні вимоги, які спрямовані на самостійне вирішення існуючих проблем [22].

На сьогодні в Україні виплата більшості соціальних допомог здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України у вигляді субвенцій до місцевих бюджетів. Ці кошти в основній своїй масі забезпечують соціальну підтримку непрацездатного населення. Кошти підприємств, закладів, організацій тощо є джерелом, що забезпечує реалізацію соціальних гарантій для працездатного населення. Додатковим джерелом ресурсів у соціальній сфері є також кошти закордонних цільових позик і кредитів, що виділяються під конкретні соціальні програми.

Важливим напрямком фінансування соціальної сфери є активне залучення елементів страхування до системи соціального захисту населення, а

саме: створення необхідних економічних умов для розвитку соціального страхування як основоположного елементу системи соціального захисту населення. Із п'яти узаконених видів соціального страхування на сьогодні в Україні діють чотири: пенсійне, з тимчасової втрати працездатності, на випадок безробіття та від нещасного випадку на виробництві. У перспективі для покращання системи фінансування соціального захисту населення України доречно зосередити увагу на викладених нижче напрямках.

Оскільки бюджетне фінансування є головним джерелом підйому соціальної сфери, слід прискорити процес реформування системи податків та здійснювати додаткові заходи щодо наповнення дохідної частини державного бюджету та бюджетів усіх рівнів. Для розв'язання цієї проблеми доцільно використати досвід розвинених країн світу, наприклад, Швеції, Великобританії, Данії. Стягнення окремих видів податків у цих країнах закріплюється за фінансуванням відповідних соціальних видатків. Така система дає можливість державі виступати гарантом того, що кошти буде повернено у суспільство у вигляді соціальних послуг і пільг [41].

Доцільно також переглянути значну кількість пільг і компенсацій, які реалізуються сьогодні в Україні. Недостатньо ефективна система пільг створює постійний дефіцит фінансових ресурсів держави для їхнього забезпечення. На даному етапі можна виділити два варіанти реформування системи пільг – це заміна пільг на адресну (грошову) допомогу та часткове збереження пільг як форми державної підтримки. Важливим кроком у вирішенні зазначеного завдання стало ухвалення урядової програми заміни системи пільг на адресну грошову допомогу. «Адресність» допомоги полягає у тому, що її отримує конкретна людина, яка має право на допомогу відповідно до встановлених законодавством критеріїв і довела це право через надання відповідних документів. Адресність забезпечує ефективність допомоги. Часто адресна допомога має цільовий характер. Слід відмітити, що така система дуже ефективно діє в США. Наприклад, малозабезпечені громадяни можуть отримувати адресну допомогу за програмою «купони на їжу» (food stamps).

Спочатку люди отримували купони на придбання їжі. Пізніше купони було замінено на дебетні картки. За рахунок цієї допомоги можна придбати харчові продукти, але її не можна використати на алкогольні чи тютюнові вироби, вітаміни, медикаменти та інші нехарчові товари. У сфері соціального страхування відмічаються такі пріоритети розвитку, як: наближення розмірів мінімальних страхових виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням до рівня прожиткового мінімуму; спрощення процедур сплати внесків на соціальне страхування та створення єдиної системи їх збору та обліку [71].

Потребують також здійснення заходи щодо зменшення адміністративних витрат фондів соціального страхування, посилення державного контролю за цільовим використанням страхових коштів і фінансовою діяльністю державних цільових фондів загалом.

Слушною є позиція багатьох науковців і практиків щодо виконання одним із фондів соціального страхування відповідних функцій і встановлення в Україні консолідованого (єдиного) страхового внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Він може сплачуватись однією сумою на рахунок фонду з наступним розподілом за видами страхування. Таким чином, для вирішення проблем, що постають нині перед Україною в галузі соціального захисту, доцільно було б запозичити деякі риси систем соціального захисту найбільш розвинених країн світу. Адже їх багаторічний досвід дає можливість відібрати лише позитивні та ефективні методи соціального захисту, тим самим уникнути значних помилок при вдосконаленні власної системи захисту. Зокрема, зважаючи на обмеженість бюджетних коштів в Україні, можливо, слід більше розвивати систему соціального страхування (в тому числі індивідуального), яке разом з тим повинно поєднуватися з державними соціальними гарантіями, а також ретельніше підходити до процесу визначення кола отримувачів соціальної допомоги [41].

Проведений аналіз системи соціального захисту населення таких країн як Нідерланди, Данія, Фінляндія, Велика Британія дозволив виокремити ключові аспекти для України в частині реформування системи соціального захисту:

- до соціальної допомоги вдаються у двох випадках: у разі крайньої необхідності – як до останнього засобу, та коли допомога соціального страхування менша гарантованого доходу;

- соціальна допомога фінансуються із загальних податкових надходжень (допомога дітям, додаткова допомога безробітним і непрацевдатним, допомога за віком і частковою непрацевдатністю, безробітним і тим, хто працює не за договором):

- безкоштовна первинна медична допомога громадянам та безкоштовне лікування в державних лікарнях;

- субсидії на житло для малозабезпечених верст населення;

- безкоштовна дородова та післяпологова медична допомога;

- рівні права на одержання соціальних послуг, незалежно від економічного й соціального статусу;

- система обов'язкового страхування по старості й непрацевдатності;

- компенсація медичних послуг і ліків для інвалідів, відшкодування вартості реконструкції житла, придбаних устаткування й пристосувань необхідних для забезпечення незалежного способу життя;

- створення ринку соціальних послуг;

- системний моніторинг кількості людей, що потребують належного соціального захисту та соціального забезпечення [7].

Як і в багатьох інших країнах, в Україні пандемія Covid-19 загострила системні проблеми в різних сферах, пов'язаних із добробутом населення: охороні здоров'я, соціальному захисті, освіті. Сфера соціального захисту населення, як і інші бюджетні сфери, тривалий час існує у ситуації недофінансування, а також переживає низку трансформацій, пов'язаних як із реформою соціальних послуг, що триває з 2019 року, так і з реформою

децентралізації, що покладає більше відповідальності за забезпечення соціального захисту та його фінансування на територіальні громади.

Установи, які опікуються соціальним захистом населення та надають соціальні послуги, утворюють мережу підтримки для тих, хто зіткнулися з бідною, потрапили у складну життєву ситуацію та потребують допомоги. Пандемія та її економічні наслідки для багатьох сімей стали каталізатором нових негараздів. Численні дослідження демонструють, що пандемія та її наслідки дуже неоднорідно впливає на населення, найбільш гостро впливаючи саме на вразливі групи. Свою роль відіграють і регіональні нерівності, доступ до якісної соціальної інфраструктури та інші фактори, що поглиблюють наявні нерівності.

Тож в умовах пандемії зростає кількість населення, яке потребує додаткової підтримки з боку держави, що, своєю чергою, збільшило навантаження на наявну систему соціального захисту і, зрештою, безпосередньо на працівниць цієї сфери. Для великої частини з них виконання професійних обов'язків передбачає щоденні контакти з людьми, а ризик інфікування вірусом Covid-19 є високим. З огляду на все це в умовах пандемії працівниць соціальної сфери не випадково часто відносять до так званих «ключових працівниць». У багатьох країнах, зокрема і в Україні, для них передбачено спеціальні доплати до зарплати за виконання суспільно важливої роботи, що потребує контакту з людьми в умовах пандемії/що передбачає вищий ризик заразитися вірусом. У частині країн інфікування певних категорій працівниць соціального захисту вірусом Covid-19 також визнається професійним захворюванням і передбачає виплату страхових компенсацій.

Можна виокремити й інші виклики та проблеми, які виникають при реалізації ефективної системи соціального забезпечення. Серед них можна виокремити такі:

- недостатній рівень фінансування системи соціального захисту;
- відсутність або недостатній рівень інвестицій в соціальний захист;

- непрозоре державно-приватне партнерство у забезпеченні соціального захисту;
- неформальна зайнятість;
- функціонування адміністративних установ щодо надання соціальних послуг та інші виклики [31].

Однією із проблем є саме державно-приватне партнерство, що є тим механізмом, який безпосередньо впливає на підвищення рівня соціального захисту та збільшенні фінансування соціальних послуг. У Габоні, наприклад, оператори мереж мобільного телефонного зв'язку роблять значний внесок у фінансування загальної охорони здоров'я, стягуючи 10-відсотковий збір з обороту, крім податків, та 1,5-відсотковий збір на грошові перекази за межі країни [23].

Високий рівень неформальної зайнятості та зростання нестандартних форм роботи (викликаний цифровою економікою) також призводять до того, що дедалі більша частина населення має робочі місця, які, як правило, не покриваються існуючими механізмами соціального забезпечення. Це посилює і так складну ситуацію.

На ефективність української системи соціального захисту та соціального забезпечення негативно впливає відсутність двох дуже важливих факторів, а саме: системи оцінювання впливу різних соціальних заходів на становище їх безпосередніх одержувачів та ефективної системи обліку громадян, що дійсно потребують соціального захисту з боку держави.

В першому випадку, відсутність системи в оцінюванні не дає можливості визначити чи дійсно ці чи інші соціальні заходи впливають на зниження рівня бідності чи вирішенні інших соціальних проблем.

А в другому випадку, при відсутності ефективної системи обліку потенційних одержувачів різних видів соціальних допомог важко визначити сім'ї, які найбільше потребують опіки з боку держави. Бо, як наслідок, тільки частина сімей, що належать до бідних чи інших соціально незахищених категорій громадян отримують кошти за рахунок державного та місцевого

бюджету, та багато з домогосподарств, що за більшістю ознак не можна віднести до бідних, також отримують ці кошти, що є неправильно

А це означає, що значною проблемою у фінансовому забезпеченні соціального захисту є те, що значна частина фінансових ресурсів спрямовується на підтримку населення, яке не потребує такої допомоги, що негативним чином позначається на рівні життя найменш захищених верств населення. Крім цього, для національної системи соціального захисту характерним є наявність великої кількості натуральних трансфертів, частка яких складає близько 13 %.

За таких умов виникає потреба провести глибокий аналіз системи існуючих заходів щодо соціального захисту щоб запровадити механізми, які дозволять надавати всі ці заходи громадянам, які дійсно цього потребують.

Про те, що система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні не відповідає європейським стандартам можна судити за такими показниками, як прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата та мінімальна пенсія.

Державні соціальні стандарти встановлюються з метою впровадження механізму реалізації державних соціальних гарантій громадян, що встановлені Конституцією України [71].

Соціальні гарантії на рівні Європейського Союзу – це співвідношення мінімальної заробітної плати і середньої заробітної плати не нижче 55 %, зростання мінімальної заробітної плати відносно прожиткового мінімуму на працездатну особу більш як у 3 рази, а середньої заробітної плати – відповідно у 5 – 6 разів, середньої пенсії відносно прожиткового мінімуму на особу, яка втратила працездатність – близько 4 разів.

Як відомо, Україна за всіма цими показниками суттєво програє, хоча при порівнянні минулих років та сьогодення можна побачити значний прогрес.

Якщо десяток років тому розмір мінімальної заробітної плати був менший за розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, то у 2022 році ми бачимо що зазначене співвідношення відповідає Європейській соціальній

хартії, відповідно до вимог якої, мінімальна заробітна плата повинна становити не менше, ніж 2,5 прожиткового мінімуму.

Станом на 01.04.2022 року мінімальна заробітна плата на одну особу становить 6500 грн., а прожитковий мінімум для працездатних осіб 2379 грн.

При здійсненні необхідного розрахунку ($6500:2379=2,7$) ми бачимо співвідношення між цими показниками становить 2,7, що є таким, як передбачено у Європейській соціальній хартії.

В табл. 3.2 зазначені проблеми соціального захисту населення України та можливі шляхи або пропозиції щодо їх вирішення.

Таблиця 3.2

Проблеми в системі соціального захисту населення України та напрями їх вирішення [71]

Проблеми	Напрями вирішення
Незадоволення молоді і осіб працездатного віку своїм матеріальним становищем та умовами праці, низький рівень обізнаності з питань соціального захисту та забезпечення прав робітників	Усунення конфлікту інтересів між пріоритетами економічного розвитку і принципами соціальної справедливості, надання державних гарантій забезпечення якісного рівня життя тим, хто не може досягти цього самостійно, запровадження системи обов'язкового медичного страхування, посилення державного контролю над діяльністю недержавних пенсійних фондів, трансляція засобами масової інформації соціальної реклами, яка повинна включати правові та економічні аспекти захисту прав працюючих, програми допомоги в працевлаштуванні; проведення навчально-просвітницьких заходів із питань соціального захисту населення
Обмеженість можливостей бюджетного фінансування соціального захисту населення	Упровадження ринкових важелів соціального захисту під контролем із боку держави, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, державно-приватного партнерства для реалізації соціальних програм та поліпшення якості соціальних послуг
Видатки на соціальний захист визначаються відповідно до кількості громадян із доходами нижче за встановлений прожитковий мінімум	Планування видатків бюджету на соціальний захист повинно враховувати кількість осіб, рівень споживання продовольчих і непродовольчих товарів та послуг якими є нижчим за розмір фактичного прожиткового мінімуму й є недостатнім для підтримки якісного способу життя, що склалося у суспільстві.
Встановлення прожиткового мінімуму базується на можливостях видаткової частини державного бюджету і прив'язується до розміру споживчого кошика	Розмір прожиткового мінімуму повинен установлюватися виходячи з реального стану соціально-економічного розвитку держави

Продовження табл. 3.2.

Проблеми	Напрями вирішення
Скорочення ВВП призводить до зменшення заробітної плати найманих працівників і провокує зростання рівня бідності серед працездатного населення	Перехід економіки на інноваційно-інвестиційну модель розвитку, чітке визначення ролі держави у забезпеченні фінансового благополуччя громадян, підвищення рівня соціальної безпеки громадян завдяки впровадженню ефективної системи управління соціальними ризиками, забезпечення соціально-економічних прав працездатних громадян
Низька адресність соціальних пільг	Відхід від радянського принципу надання пільг і орієнтація пільг на конкретну людину. З'ясування рівня доходів людини, яка претендує на пільгу, і надання пільги тільки у разі, якщо її дохід є нижчим за середній
Невідповідність між розмірами пільг та реальними можливостями їх забезпечити	Заборона на введення нових пільг, законодавче встановлення конкретного джерела фінансування для кожного виду пільг, введення обмеження «одна людина – одна пільга»
Дефіцитність Пенсійного фонду	З метою зменшення видаткової частини Пенсійного Фонду ввести максимальний розмір пенсії за віком, детінізація заробітної платні, що дозволить збільшити базу для нарахування пенсійних внесків
Залишкове фінансування медичного забезпечення	Запровадження обов'язкового медичного страхування, що дозволить зменшити навантаження на державний бюджет та водночас обмежити можливість покривати інші бюджетні видатки за рахунок видатків на охорону здоров'я

Однією з проблем сьогодні є незавершеність соціальної реформи, відсутність політичної волі та політичного розуміння необхідності поглиблення та завершення соціальної, в першу чергу, пенсійної реформи. Це зумовлено хронічною нестачею коштів у пенсійних та інших фондах, та неефективне або нецільове використання їх. Також в системі соціального забезпечення є велика низка проблем наступного характеру: низька адресність соціальних пільг; невідповідність між розмірами пільг та реальними можливостями їх забезпечити; залишкове фінансування медичного забезпечення, що не дозволяє підтримувати систем медичного захисту на належному рівні.

Незважаючи на непослідовність у нашої держави все ж є прагнення удосконалити діючу систему соціального захисту та соціального забезпечення з підвищенням рівня доступності соціальних послуг, зменшенням в свою чергу пільг, соціальних та компенсаційних послуг, що виходять за рамки конституційних стандартів та введення поняття «адресності соціального

захисту», тобто надання соціальних гарантій найбільш незахищеним категоріям громадян. А це в свою чергу входить до загальноновизнаних стандартів соціально орієнтованої держави.

Також, можна відмітити певні позитивні кроки у напрямку покращення системи соціального захисту населення. Так, з вересня 2020 року жінки, які народили дитину мають право на отримання одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка», комплектування якого здійснюється на підставі переліку дитячих товарів, затвердженого центральним органом виконавчої влади, на який покладається забезпечення формування і реалізації державної політики у сфері соціального захисту [3].

Крім того, серед ключових позитивних моментів можна визначити можливість щорічного забезпечення формами організованого відпочинку й оздоровлення значної кількості дітей шкільного віку, а також дітей, які потребують особливої соціальної підтримки, з числа дітей пільгових категорій. Проте, на жаль відсутня будь-яка інформація стосовно того, яким чином забезпечується реалізація процедур медичного забезпечення дітей з особливими потребами, а також тих дітей, що мають хронічні чи тяжкі форми захворювання

Основними напрямками вдосконалення механізму фінансового забезпечення соціальної сфери повинні стати:

- посилення відповідальності за нецільове використання коштів;
- оптимальне розмежування повноважень щодо здійснення видатків між органами влади всіх рівнів;
- оптимізація процесів у наданні соціальних послуг із метою підвищення їх якості тощо [71].

Важливою складовою реформи державного соціального захисту має стати урахування тенденцій щодо децентралізації влади через підвищення ролі місцевих органів влади, у тому числі місцевих територіальних громад. Варто звернути увагу в питаннях щодо покращення доступності та якості видів соціального захисту, у тому числі соціальних послуг, збільшення обсягу соціальних допомог та послуг, що надаються соціально вразливим верствам

населення, розширення можливостей органів місцевого самоврядування провадити діяльність у соціальній сфері та забезпечувати зростання стандартів якості життя населення.

Лише комплексне впровадження зазначених заходів дозволить досягти підвищення ефективності фінансування соціальної сфери та поліпшення якості життя громадян як основної мети реалізації соціально-економічної політики держави та проведенні необхідних реформ у соціальній сфері.

3.3. Напрями модернізації системи соціального захисту населення України

Необхідними передумовами проведення ефективної соціальної реформи є забезпечення ефективної взаємодії між громадянами та органами влади та місцевого самоврядування, забезпечення максимальної прозорості на усіх рівнях та напрямках. Тобто стратегія соціально-економічного розвитку України передбачає створення умов для прискорення євроінтеграційних процесів шляхом масштабного впровадження загальноєвропейських норм і стандартів до законодавства та системи державного управління.

Модернізацію системи соціального захисту доцільно проводити в напрямку зростання в ній частки страхових відносин, які відповідають ринковим соціально-економічним умовам забезпечують розподіл матеріальної відповідальності щодо компенсації та мінімізації соціальних ризиків на максимальну можливу кількість учасників, посилити адресність соціальної допомоги і підвищити ефективність її використання; більшою мірою залучати громадські організації до соціального захисту окремих категорій населення.

Існуючий ряд чинників не дозволяють швидко змінити напрацьовану соціальну інфраструктуру, що і позначається на майбутніх реформах: низька довіра населення до фінансових установ, негативна демографічна ситуація, відсутність стимулу до нарощення власної фінансової бази, що призводить до додаткових зобов'язань в системі соціального захисту, які нічим не підкріплені

та поглиблюють диспропорції в цьому напрямку. Як наслідок, держава, не маючи необхідних ресурсів, брала на себе додаткові зобов'язання у сфері соціального захисту, що не мало жодного соціального чи економічного ефекту, крім встановлення привілеїв для представників певних професій або окремих соціальних груп.

Відтак, виникає потреба в зменшенні асиметрій за рівнем забезпечення соціального захисту всіх верст населення, перегляд соціальної політики в сторону зацікавлення місцевих органів влади підвищувати свою фінансову міць та забезпечувати реалізацію цілей соціального захисту населення власними силами.

Одними з основних проблем функціонування системи соціального захисту населення є недостатній рівень інформаційної взаємодії інститутів соціальної сфери, органів державної влади та місцевого самоврядування, а також низький рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій на рівні сіл і селищ, окремих об'єднаних територіальних громад. У Стратегії реформування системи надання соціальних послуг зазначено, що така система не є ефективною з причини відсутності обміну інформацією стосовно надання різних видів соціальної допомоги, законодавчих актів у сфері чіткого визначення повноважень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в напрямі забезпечення розвитку системи надання соціальних послуг, розвиненої інфраструктури та конкурентоспроможного ринку соціальних послуг [8].

Програми соціального захисту населення переважно реалізуються органами державної влади й управління за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, кошти яких є обмеженими. В умовах побудови інформаційного суспільства необхідне розроблення ефективної соціальної політики, головні напрями якої в сучасних умовах повинні включати розроблення й упровадження законодавчих актів у сфері розвитку соціального підприємництва, підвищення соціальної відповідальності бізнес-структур; активне залучення представників бізнесу до фінансування програм і проєктів

соціального захисту, розвиток соціальної інфраструктури; створення фондів соціального розвитку колективу на рівні підприємств, установ, організацій. Відсутність інформаційної взаємодії між органами державної влади та місцевого самоврядування, бізнес-структурами, інститутами соціальної сфери та населенням призводить до незадоволення якістю соціальних послуг їх споживачами. Підвищення рівня добробуту громадян України потребує популяризації соціальних проєктів із метою залучення приватних інвестицій та забезпечення та розвитку соціального партнерства.

Модель побудови соціального партнерства в умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій наведено на рис. 3.1.

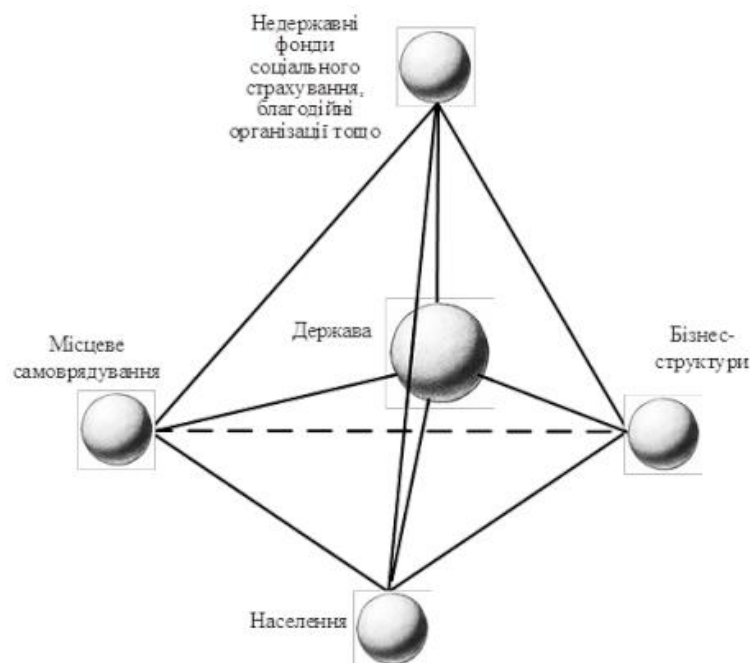

Рис. 3.1. Єдиний інформаційний простір розвитку соціального партнерства в Україні [18]

Розвиток моделі соціального партнерства потребує розроблення відповідної концепції, що дасть змогу забезпечити відкритість і доступність інформаційних ресурсів для їх широкого соціального використання в умовах застосування інформаційно-комунікаційних технологій у системі соціального захисту населення, розбудови електронного урядування, побудови цифрової держави.

Складники концепції стратегії розвитку системи соціального захисту населення в Україні в умовах розвитку інформаційної економіки наведено на рис. 3.2.

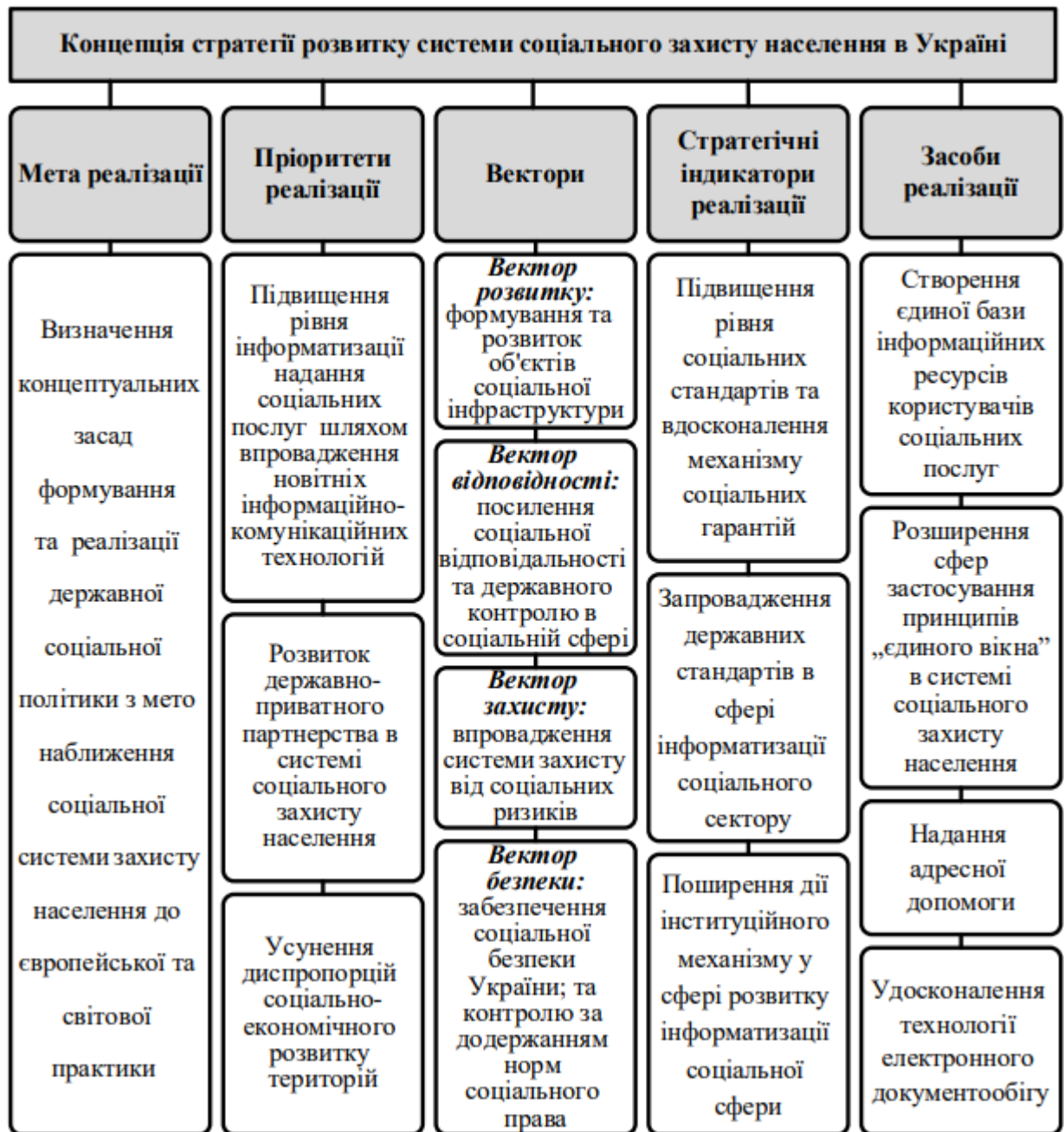

Рис. 3.2. Концепція стратегії розвитку системи соціального захисту населення України [18]

Кількість та якість інформаційно-комунікаційних технологій, межі і масштаби їх використання сприяють підвищенню ефективності управління, високому рівню взаємодії суб'єктів системи соціального захисту в напрямі

реалізації соціальних проєктів і програм, а також прискоренню трансформації системи соціального захисту та приведенню показників її діяльності до міжнародних вимог і стандартів.

Одним із позитивних результатів реформування соціальної сфери пов'язаних з децентралізацією та зміною адміністративно-територіального устрою при створених територіальних громадах є створення центрів надання соціальних послуг (ЦНСП), основною метою діяльності яких є сприяння у розв'язанні проблемних питань і надання соціальних послуг громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, які проживають на території України на законних підставах, перебувають у складних життєвих обставинах й потребують сторонньої допомоги.

Основними завданнями ЦНСП є:

1. Організація, планування та якісне надання соціальних послуг, здійснення інших заходів, зокрема щодо відновлення соціальних функцій, психологічного і фізичного стану осіб, сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги.

2. Проведення соціально-профілактичної роботи, спрямованої на запобігання складним життєвим обставинам осіб, сімей.

3. Проведення інформаційно-просвітницької роботи з особами, сім'ями.

4. Забезпечення взаємодії із структурними підрозділами місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також залучення потенціалу територіальних громад до надання соціальних послуг та проведення соціальної роботи з особами, сім'ями.

5. Проведення оцінки потреб дитини, сім'ї та молодшої особи, обстеження матеріально-побутових умов за згодою сім'ї, визначення плану та методів соціальної роботи.

6. Забезпечення надання необхідних соціальних послуг особам, які зазнали жорстокості та насильства, постраждали від торгівлі людьми.

7. Забезпечення соціальної підтримки ВІЛ-інфікованих дітей, молоді та членів їх сімей.

8. Здійснення заходів із соціального патронажу осіб, які відбували покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, у тому числі за повідомленням установ виконання покарань.

9. Інформування сім'ї, дітей та молоді про можливість отримання інших видів соціальної допомоги і послуг.

10. Проведення у сім'ях, серед дітей та молоді за місцем проживання інформаційно-просвітницької роботи, спрямованої на формування стандартів позитивної поведінки, здорового способу життя шляхом розповсюдження соціальної реклами і проведення консультацій [71].

ЦНСП, відповідно до покладених на нього завдань виконує такі функції:

1. Здійснює виявлення та веде облік:

- сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- осіб з числа випускників інтернатних закладів;
- дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа;
- прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей опікунів, піклувальників;
- осіб з інвалідністю;
- осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі;
- осіб, які зазнали жорстокості та насильства, постраждали від торгівлі людьми, залучалися до найгірших форм дитячої праці;
- осіб похилого віку, інвалідів, хворих (з числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більш як чотири місяці), які не здатні до самообслуговування і потребують сторонньої допомоги;
- осіб, які перебувають у складній життєвій ситуації у зв'язку з безробіттям, стихійним лихом, катастрофою і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу (і мають на своєму утриманні

неповнолітніх дітей, дітей-інвалідів, осіб похилого віку, інвалідів), якщо середньомісячний сукупний дохід їх сімей нижчий ніж прожитковий мінімум для сім'ї.

2. Проводить оцінку потреб особи, сім'ї, обстеження матеріально-побутових умов за їх згодою, визначає планування надання соціальних послуг та методи соціальної роботи; впроваджує нові соціальні технології, спрямовані на виявлення отримувачів соціальних послуг на ранніх стадіях життєвих проблем;

3. Надає, відповідно до визначених індивідуальних потреб особи, сім'ї, наступні з соціальні послуги: консультування, представництво інтересів, посередництво, соціальну профілактику, соціальний супровід/патронаж, соціальну адаптацію, соціальну реабілітацію, абілітацію, соціально-психологічну реабілітацію, соціальну інтеграцію та реінтеграцію, кризове та екстрене втручання, догляд вдома, підтримане проживання та інші послуги [6].

Окрім того при центрах надання адміністративних послуг, створений програмний комплекс «Соціальна громада», який дозволяє оперативно приймати документи на оформлення будь-яких соціальних виплат максимально наближено до людей. Все, що для цього потрібно – працівник на робочому місці, комп'ютер та Інтернет.

Незважаючи на велику кількість проблемних питань, запровадження програмного комплексу «Соціальна громада» є прогресивним методом у вирішенні питань громадян, що того потребують.

На сьогоднішньому етапі через цю систему можна отримати такий перелік послуг, а саме:

1. Допомога сім'ям з дітьми.
2. Допомога малозабезпеченим сім'ям.
3. Допомога особам з інвалідністю та дітям з інвалідністю.
4. Допомога особам, які не мають право на пенсію та особам з інвалідністю.

5. Компенсація вартості продуктів харчування громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

6. Допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме.

7. Допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною», оплати послуг із здійснення патронату над дитиною та виплати соціальної допомоги на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя, підтримки малих групових будинків.

8. Допомога особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу, який за висновком ЛКМЗ потребує постійного стороннього догляду, на догляд за ним.

9. Компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги.

10. Винагорода жінці, якій присвоєно почесне звання України «Мати-героїня».

11. Допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми.

12. Допомога на поховання.

13. Допомоги непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату.

14. Допомога на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя.

15. Допомога військовослужбовцям, звільненим з строкової служби.

16. Допомога в разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера.

17. Допомога внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання.

18. Допомога на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях.

19. Грошова компенсація замість санаторно курортного лікування.

20. Компенсація вартості самостійного санаторно курортного лікування.

21. Пільги на придбання твердого та рідкого пічного палива і скрапленого газу.

22. Субсидія для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива.

Проте, розвиток системи соціального захисту є можливим лише за належного фінансового забезпечення.

Для підвищення якості соціальних послуг необхідно:

- розробити та впровадити стандарти якості послуг;
- створити систему контролю за дотриманням державних мінімальних стандартів якості, встановити відповідальність за недотримання таких стандартів надавачами послуг;
- удосконалити систему моніторингу та оцінювання якості соціальних послуг;
- прискорити впровадження систем управління якістю в соціальних установах та організаціях, що надають соціальні послуги [34].

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. У роботі розкрито сутність основних понять соціального захисту, встановлено що право на соціальний захист віднесено до основоположних прав і свобод та гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел. Закріплюючи на конституційному рівні право на соціальний захист кожного громадянина, без будь-яких винятків, держава реалізує положення ст. 24 Конституції України, відповідно до яких громадяни мають рівні конституційні права і не може бути обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, замовними або іншими ознаками

Отже, соціальний захист населення це система законодавчо закріплених економічних, соціальних, правових гарантій і заходів щодо захисту населення від соціальних ризиків.

Основними формами соціального захисту є соціальне забезпечення – надання соціального захисту певним категоріям населення (державні службовці, військові, діти-сироти тощо), соціальне страхування – матеріальне забезпечення економічно активного населення та пенсійне забезпечення та соціальна допомога у вигляді різних видів соціальних виплат, дотацій, пільг, субсидій для покращення стану певних соціальних прошарків населення шляхом соціальних програм та забезпечення діяльності мережі відповідних соціальних закладів.

Таким чином, соціальний захист здійснюється за допомогою соціального забезпечення та соціальної допомоги. Фінансове забезпечення соціального захисту громадян має багатоканальну структуру, яка складається з коштів державного та місцевих бюджетів, державних та недержавних соціальних

фондів, суб'єктів господарювання різних форм власності та добродійних (благодійних) фондів і здійснюється шляхом перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту на основі соціальної солідарності, що передбачає взаємну допомогу всіх учасників системи соціального захисту. Така взаємодопомога реалізується у вигляді перерозподілу коштів між різними соціально-економічними та соціально-демографічними групами населення

2. З'ясовано що, система соціального захисту та соціального забезпечення є соціально-економічною організаційною структурою зі складними взаємними зв'язками й залежностями її елементів.

На сучасному етапі соціальний захист як системне утворення вищого порядку складається з двох основних елементів – державної й недержавної системи соціального захисту, які законодавчо закріплені й функціонують у визначених правових рамках шляхом реалізації суб'єктами відповідних правовідносин своїх прав і обов'язків.

3. Аналіз сучасного стану соціального захисту в Україні та Дніпропетровському регіоні показав, що в організації соціального забезпечення населення України існують стійкі та нестійкі тренди, серед яких виділені:

– стійка тенденція зростання соціального забезпечення населення протягом всього аналізованого періоду (2010 – 2020 рр.);

– стійкий тренд у пенсійному забезпеченні, який характеризується витратами на соціальний захист пенсіонерів на рівні більше ніж 50 %;

– стійкий тренд диференціації пенсійного забезпечення по регіонах України.

Окрім цього, масштабне руйнування промислових об'єктів та втрати національної економіки від збройної агресії РФ обумовлюють суттєве зниження ВВП, що потребує перегляду бюджету та збільшення видатків на економічну діяльність. У свою чергу закономірним було б скорочувати видатки на соціальний захист. Але сьогодні вимагає кардинально іншого підходу у досліджуваному напрямі. Видатки на соціальний захист вже суттєво збільшилися та будуть збільшуватись у подальшому, адже воєнні дії

кардинально збільшили кількість осіб, які потребують від держави такого захисту. При цьому збільшилася не лише кількість осіб, які потребують соціального захисту, але й перелік потреб, які державі необхідно забезпечити, також став значно ширше.

Тому сьогодні перед вищим керівництвом держави постає надскладне завдання – всіляко сприяти забезпеченню соціального захисту населення України в умовах воєнного стану при значно обмеженому обсязі фінансових ресурсів.

Проведений аналіз системи соціального забезпечення на місцевому рівні у Дніпропетровському регіоні показав що система соціального захисту в новостворених територіальних громадах перебуває у стадії формування. З одного боку вона перейняла проблеми старого територіального устрою, а з іншого виникли нові проблеми спричинені децентралізацією. На наш погляд, аби покращити ефективність соціального захисту у територіальних громадах необхідно:

Впровадити Єдину інформаційну систему соціальної сфери, що передбачає занесення в реєстр всіх державних та приватних надавачів соціальних послуг, а також контингенту, що обслуговується. Це дасть змогу коректно прогнозувати видатки на соціальне обслуговування, допускати до тендерів в «Prozorro» приватних надавачів соціальних послуг, покращить співпрацю між всіма структурами соціальної сфери.

Здійснювати фінансування системи соціального захисту на паритетних засадах, залучати не лише державний та місцевий бюджети а й грантові кошти на умовах співфінансування. Залучення іноземних благодійних, грантових чи приватних коштів у соціальну сферу є загальноприйнятою практикою у всьому світі. В Україні даний напрямок розвинений слабо і має великі резерви за правильної політики органів влади.

Забезпечити максимальне обстеження соціальними працівниками можливих проблемних сімей чи осіб, вести профілактику виникнення складних життєвих обставин. Саме профілактичні заходи повинні стати в основі

соціальної роботи, адже лише вони можуть вплинути на зменшення контингенту осіб, що потребують допомоги, мінімізувати конфлікти та їх наслідки.

Передати додаткові джерела доходів у місцеві бюджети для фінансування соціально важливих видатків (акцизний збір, ПДФО, тощо). Адже після децентралізації на місцеві бюджети ліг додатковий тягар по фінансуванню соціальної сфери, але не у всіх новоутворених територіальних громадах є наявні фінансові ресурси для цього. Зокрема не у всіх громадах є магазини, що торгують підакцизними товарами у великих об'ємах, не у кожній громаді є великі підприємства із значною кількістю працівників, з яких відраховується ПДФО. Тому необхідно крім дотаційного вирівнювання бюджетних диспропорцій передбачити інші шляхи доходів: плата за землю, нерухомість, транспортний збір тощо...

Покращити матеріально-технічне забезпечення фахівців з соціальної роботи. Зокрема, надзвичайно важливим є закупівля засобів індивідуального захисту у зв'язку з пандемією коронавірусу, пріоритетним залишається питання купівлі необхідних транспортних засобів: велосипедів, електроскутерів, спеціалізованих автомобілів тощо.). Частково цю ситуацію може поправити надання соціальних послуг на платній основі.

Вдосконалити нормативно-правову базу у соціальній сфері. Нині, фахівці з соціального захисту керуються у своїй роботі великою кількістю громіздких законів та підзаконних актів, що потребує багато часу на вивчення та відволікає від основної діяльності. Потребує законодавчого закріплення обов'язковості наявності посади фахівця з соціальної роботи у сільських радах. Оскільки за обмеженості фінансового ресурсу у багатьох громадах їх або не має, або замала кількість.

Чітко розмежувати функції між структурними підрозділами соціальної сфери, усунути дублювання, протиріччя, бюрократичні перепони. Надзвичайно важливо забезпечити оперативність реагування місцевими соціальними службами на наявні звернення. Необхідно прискорити документообіг між

держструктурами, або надати можливість прямого звернення до відповідної служби для негайного реагування.

Запровадити постійне навчання, стажування та підвищення кваліфікації фахівців з соціального захисту як на базі вітчизняних закладів так і зарубіжних, аби надати їм можливість засвоювати та використовувати передові технології соціального обслуговування та залагодження конфліктів

Незважаючи на те, що важливість належного фінансування витрат на соціальне забезпечення та соціальний захист населення лежить у площині достатнього обсягу фінансових ресурсів, спрямованих в галузь, і механізмів їх розподілу, першочерговими заходами у контексті реформування галузі є відстежування неефективного розподілу із місцевих бюджетів та скерування вивільнених коштів для підвищення матеріального рівня осіб, що опинилися у складних життєвих обставинах, та соціально вразливих осіб.

Важливими векторами вдосконалення механізму фінансового забезпечення соціальної сфери повинні стати: посилення правової відповідальності за порушення використання коштів не за призначенням; прийнятне розмежування повноважень між органами влади всіх рівнів щодо здійснення витрат; підвищення якості надання соціальних послуг із залученням до процесу неурядових організацій.

4. На основі проведеного аналізу систематизовані основні актуальні проблеми соціального захисту серед яких недостатня ефективність використання державних коштів; відсутність науково обґрунтованих, чітких критеріїв розподілу бюджетних компетенцій; незацікавленість керівництва місцевих громад у пошуку альтернативних джерел фінансування; недостатність коштів для забезпечення мінімального гарантованого законодавством соціального захисту; недостатній рівень фінансування системи соціального захисту; відсутність або недостатній рівень інвестицій в соціальний захист; непрозоре державно-приватне партнерство у забезпеченні соціального захисту; неформальна зайнятість; функціонування адміністративних установ щодо надання соціальних послуг та інші виклики.

5. З метою пошуку шляхів удосконалення системи соціального захисту проведено дослідження закордонного досвіду, який показує що система соціального страхування в кожній країні має свої особливості і звичайно має прямий взаємозв'язок із економічним розвитком країни. Варто відзначити, що аналіз системи соціального страхування в різних країнах світу показав, що існує певна градація за рівнями страхових внесків залежно від групи населення. Зокрема, це можна говорити про звичайних працівників та інвалідів, які сплачують страхові внески. Страхові внески, в свою чергу, покривають різні види страхових виплат та допомог. При цьому соціальне страхування залишається на сьогодні найбільш поширеним і найбільш вагомим елементом системи соціального захисту більшості держав світу.

6. Визначені шляхи вирішення проблем соціального захисту, а саме активне залучення елементів страхування до системи соціального захисту населення; прискорити процес реформування системи податків та здійснювати додаткові заходи щодо наповнення дохідної частини державного бюджету та бюджетів усіх рівнів; переглянути значну кількість пільг і компенсацій, які реалізуються сьогодні в Україні; здійснення заходи щодо зменшення адміністративних видатків фондів соціального страхування, посилення державного контролю за цільовим використанням страхових коштів і фінансовою діяльністю державних цільових фондів загалом .

Основними напрямками вдосконалення механізму фінансового забезпечення соціальної сфери повинні стати: посилення відповідальності за нецільове використання коштів; оптимальне розмежування повноважень щодо здійснення видатків між органами влади всіх рівнів; оптимізація процесів у наданні соціальних послуг із метою підвищення їх якості тощо.

7. Визначені напрями модернізації системи соціального захисту, встановлено, що модернізацію системи соціального захисту доцільно проводити в напрямку зростання в ній частки страхових відносин, які відповідають ринковим соціально-економічним умовам забезпечують розподіл матеріальної відповідальності щодо компенсації та мінімізації соціальних

ризиків на максимальну можливу кількість учасників, посилити адресність соціальної допомоги і підвищити ефективність її використання; більшою мірою залучати громадські організації до соціального захисту окремих категорій населення

Також необхідно розширити сферу застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у системі соціального захисту населення що дасть змогу розширити види та форми соціальних послуг, підвищити їх якість, поліпшити адресність надання соціальної допомоги, наблизити вітчизняні стандарти соціального захисту до міжнародних вимог, зменшити диспропорції у соціально-економічному розвитку адміністративно-територіальних одиниць, забезпечити однаковий рівень доступу населення до соціальних послуг.

Відсутність інформаційної взаємодії між органами державної влади та місцевого самоврядування, бізнес-структурами, інститутами соціальної сфери та населенням призводить до незадоволення якістю соціальних послуг їх споживачами. Підвищення рівня добробуту громадян України потребує популяризації соціальних проєктів із метою залучення приватних інвестицій та забезпечення та розвитку соціального партнерства.

Також, для підвищення якості соціальних послуг необхідно: розробити та впровадити стандарти якості послуг; створити систему контролю за дотриманням державних мінімальних стандартів якості, встановити відповідальність за недотримання таких стандартів надавачами послуг; удосконалити систему моніторингу та оцінювання якості соціальних послуг; прискорити впровадження систем управління якістю в соціальних установах та організаціях, що надають соціальні послуги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний звіт Центру громадської експертизи «Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні : реальний стан та перспективи реформування» – Режим доступу: https://www.irf.ua/files/ukr/programs_law_areas_publ_2028_ua_law.pdf
2. Балтачєєва Н. А. Стратегія розвитку системи соціального захисту населення в Україні / Н. А. Балтачєєва // Економіка промисловості. – 2022. – № 1 – 2. – С. 302 – 309.
3. Бендасюк О. Державне управління соціальним захистом населення в умовах ринкової економіки / О. Бендасюк // Галицький економічний вісник. – 2020. – № 1(26). – С. 123 – 126.
4. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України : навчальний посібник / Н. Б. Болотіна. – Київ : Знання, 2019. – 615 с.
5. Борецька Н. П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми. Монографія / Н. П. Борецька – Донецьк: Янтар, 2013. – 350 с.
6. Грушко В. І. Пенсійна система України : навчальний посібник / В. І. Грушко – Київ, 2016. – 496 с.
7. Гузенко О. Право соціального забезпечення: рольовий сегмент та принципи / О. Гузенко, Т. Хайлова // Соціальні права та їх захист адміністративним судом : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 4 вер. 2020 р.). Київ, 2020. – С. 21 – 24. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/materials-socialrights-2020/1680a165f8>
8. Данилюк О. І. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації / О. І. Данилюк // Ефективна економіка. – 2019. – № 5. – С. 15 – 21.
9. Даніліна М. Конституція України та соціальний захист населення / М. Даніліна. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/materials-socialrights-2020/1680a165f8>

10. Департамент соціальної політики Кам'янської міської ради. – Режим доступу: <http://www.social.lutsk.ua/infstend.php>.
11. Державна казначейська служба України. Інформація про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за 2019 – 2020 рр. – Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richnij-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-za-2019-rik>.
12. Державна казначейська служба України. Офіційний сайт. – Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>.
13. Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Децентралізація дає можливості. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/about>.
15. Дідківська К. В. Актуалізація ролі соціально-етичного маркетингу в сучасних умовах господарювання / К. В. Дідківська // Актуальні проблеми економіки. – 2021. – № 9(99). – С. 102 – 107.
16. Длугопольський О. Державна політика у сфері соціального захисту населення: аспекти відповідальності суспільного сектора / О. Длугопольський // Наука і економіка. – 2021. – № 4(16). Т. 2. – С. 148 – 156.
17. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року / ООН, Міжнародний документ. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.
18. Карамішев Д., Соціальне страхування як механізм реалізації соціальної політики / Д. Карамішев, Л. Карамішева // Публічне управління: теорія та практика. – 2021. – № 1. – С. 128 – 132.
19. Клименко А. Л. Соціальний захист і соціальне забезпечення в умовах євроінтеграції України: окремі аспекти / А. Л. Клименко // Теорія і практика правознавства. – 2021. – Вип. 2 (12). – С. 1 – 10.

20. Ковалевич Д. А. Соціальний захист населення як важливий напрям соціальної політики держави / Д. А. Ковалевич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2020. – Вип. 30. – С. 87 – 91.
21. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. – Режим доступу: <https://blog.liga.net/user/akalashnikova/article/34919>.
22. Кочемировська О. О. Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні : аналіт. доп. / О. О. Кочемировська, О. М. Пищуліна – Київ : НІСД, 2020. – 88 с.
23. Лаврухін В. В. Чинники розвитку комплексного механізму соціального захисту населення / В. В. Лаврухін // Аспекти публічного управління. – 2020. – № 3. – С. 57 – 63.
24. Лукашикевич В. Соціальний захист населення України в сучасних умовах: економічні засади. – Режим доступу: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik2/fail/Lukashchykevych.pdf.
25. Людський розвиток в Україні: пріоритети розвитку сільських поселень у контексті децентралізації управління / Е. М. Лібанова та ін; за ред. Е. М. Лібанової; відп. за вип. О. В. Макарова, Т. А. Заяць. Київ : Академперіодика, 2020. – 354 с.
26. Макарова О. Державні соціальні гарантії: теоретичні аспекти, методика розробки та оцінки : монографія / О. Макарова – Київ : Ліра-К, 2014. – 328 с.
27. Мальований М. І. Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні: монографія / М. І. Мальований. – Умань: СПД Сочінський, 2019. – 496 с.
28. Маршавін Ю. М. Регулювання ринку праці України: теорія і практика системного підходу : монографія / Ю. М. Маршавін. – Київ : Альтерпрес, 2020. – 396 с.

- 29.Махортов Ю. О. Інноваційні підходи до удосконалення системи управління сферою соціального захисту населення / Ю. О. Махортов, Н. А. Телічко // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія «Економіка та менеджмент». – 2022. – № 17. – С. 4 –14. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piir_2018_17_2.
- 30.Межівська сільська рада. – Режим доступу: <https://mezhova.otg.dp.gov.ua>.
- 31.Михайловська І. Система соціального захисту населення в Україні: сутність, основні складові та напрямки вдосконалення / І. Михайловська, О. Неліпович // Вісник Хмельницького національного університету. – 2021. – № 6. Т. 4. – С. 255 – 260.
- 32.Міністерство соціальної політики України. Офіційний сайт. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/>
- 33.Модель рівня життя в умовах соціально-економічної нестабільності: монографія / Л. М. Черенько та ін. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2021. – 423 с.
- 34.Новікова О. Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення / О. Ф. Новікова. – Донецьк : ІЕП НАН України, 2017. – 460 с.
- 35.Новікова О. Ф. Управління розвитком підприємств в контексті соціальної відповідальності / О. Ф. Новікова // Економічний вісник Донбасу. – 2020. – № 2(44). – С. 153 – 157.
- 36.Обухівська громада. – Режим доступу: <https://obcity.gov.ua>.
- 37.Огінська А. Ю. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації: теоретико-концептуальний зріз / А. Ю. Огінська // Економіка та держава: науково-практичний журнал. – 2021. – № 4, квітень. – С. 131 – 136.
38. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : закон України від 14 січня 1998 року № 16/98-ВР.

- Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80#Text>.
- 39.Офіційний сайт Євростату. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/en>.
- 40.Офіційний сайт Міжнародної асоціації соціального забезпечення. – Режим доступу: <https://ww1.issa.int/ru/>
- 41.Павлюк К. В. Модернізація системи соціального захисту в контексті накопичення соціального капіталу в Україні / К. В. Павлюк, О. В. Степанова // Фінанси України. – 2021. – № 6. – С. 15 – 29.
- 42.Пенсійний фонд України. Інформаційна сторінка веб-порталу. – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua>.
- 43.Петриківська громада. – Режим доступу: <https://petrykivka.dp.gov.ua>.
- 44.Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 28 лют. 2022 р. № 168. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-deyakih-viplat-vijskovosluzhbovcyam-osobam-ryadovogo-i-nachalnickogo-skladu-policejskim-ta-yih-simyam-pid-chas-diyi-voennogo-stanu-168-280222>
45. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою підвищення спроможності системи охорони здоров'я України протидіяти поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : закон України від 07.05.2020 № 587-IX. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-20#Text>.
46. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : закон України від 5 жовтня 2000 року № 2017-III. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#top>.
- 47.Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. Дата оновлення 21.11.2021. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>.

48. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : закон України від 01 лип. 2010 р. № 2311-VII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>.
49. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: постанова КМУ № 505 від 1 жовтня 2014 року – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF#Text>.
50. Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 26 лют. 2022 р. № 162. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF>.
51. Про соціальні послуги : закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.
52. Про соціальну підтримку застрахованих осіб та суб'єктів господарювання на період здійснення обмежувальних протиепідемічних заходів, запроваджених з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : закон України від 09.04.2021 № 1071-IX. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1071-20#Text>.
53. Про схвалення Стратегії реформування системи надання соціальних послуг : розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2012 р. № 556-р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-2012-%D1%80>.
54. Рошило В. Місцеві бюджети в умовах децентралізації: проблематика формування та напрями реформування / В. Рошило // Бізнес-навігатор. 2022. – Вип. 1 – 2(44). – С. 134 – 139.
55. Руженський М. М. Трансформація інститутів соціального захисту населення в транзитивній економіці : дис. ... докт. екон. наук : 08.00.01.

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Київ, 2016. – 411 с.

56. Руженський М. Соціальний захист населення в умовах формування ринкової моделі економіки України : монографія / М. Руженський – Київ : ІПК ДСЗУ, 2013. – 318 с.
57. Садова У. Соціальна політика в Україні: регіональні дослідження і перспективи розвитку : монографія / У. Садова. – Львів : НАН України, Інститут регіональних досліджень, 2015. – 408 с.
58. Сегментація регіонального ринку праці: монографія / І. В. Заблудська та ін. Луганськ : «Ноулідж», 2020. – 200 с.
59. Слюсаренко К. В. Соціальна політика ЄС: сучасні виклики та перспективи / К. В. Слюсаренко, М. М. Садовенко // Економічний аналіз. – 2022. – Т. 27, – № 1. – С. 80 – 90. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2017_27%281%29__12.
60. Смирнова І. І. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми в Україні / І. І. Смирнова, О. Ю. Лихошва, Н. В. Рак, Л. А. Горієва // Економічний вісник Донбасу. – 2020. – № 3(61). – С. 205 – 212.
61. Соціальний захист населення України у 2010 році : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2011. – 123 с.
62. Соціальний захист населення України у 2017 році : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2018. – 122 с.
63. Соціальний захист населення України у 2018 році : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2019. – 122 с.
64. Соціальний захист населення України у 2019 році : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2020. – 116 с.
65. Соціальний захист населення України у 2020 році : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2021. – 122 с.

66. Статистичний збірник «Соціальний захист населення України у 2020 році». – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_szn_2020.pdf.
67. Стельмашук Ю. Особливості зарубіжного досвіду реалізації соціально-гуманітарної політики / Ю. Стельмашук // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Управління». – 2022. – Вип. 3. – С. 174 – 184.
68. Сторонянська І. З. Фіскальна децентралізація в Європі в контексті розвитку соціального захисту / І. З. Сторонянська, І. М. Гринчишин, А. Р. Дуб, Й. Хорга // Економічний часопис-XXI. – 2021. – № 175 (1 – 2), С. 24 – 28.
69. Суханова А. В. Теоретичні підходи до сутності поняття «страховий захист здоров'я» / А. В. Суханова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. – 2020. – Випуск 8. Частина 6. – С. 188 – 192.
70. Туленков М. В. Соціальний захист у соціологічному вимірі : монографія / М. В. Туленков. – Київ : ІПК ДСЗУ, 2018. – 168 с.
71. Хоружий М. Є. Соціальний захист державного службовця / М. Є. Хоружий, З. В. Гбур // Інвестиції: практика та досвід. – 2021. – № 13 – 14. – С. 103 – 109.
72. Чічкань М. В. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування як основа сучасної системи соціального захисту в Україні / М. В. Чічкань // Право і суспільство. – 2021. – №1. – С. 106 – 110.
73. Чугунов І. та ін. Державне фінансове регулювання економічних перетворень : монографія / за заг. ред. А. Мазаракі. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2015. – 376 с.